

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОДЕЗІЇ, ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА АГРОІНЖЕНЕРІЇ
КАФЕДРА ГЕОДЕЗІЇ, ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

«До захисту допущено»

в. о. завідувача кафедри

к.е.н., доцент

_____ Оксана МАЛАЩУК

« _____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Геодезія та землеустрій»
за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

Науковий керівник: Ph.D., доцент

_____ Дмитро СОПОВ

Рецензент: д.е.н., професор

_____ Микола СЕРБОВ

Виконав здобувач заочної форми
навчання:

_____ Тетяна КОСТЮКЄВИЧ

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей і текстів інших авторів має посилання на відповідне джерело.

_____ Тетяна КОСТЮКЄВИЧ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет геодезії, землеустрою та агроінженерії
Кафедра геодезії, землеустрою та земельного кадастру
Освітній рівень другий (магістерський)
Освітня програма «Геодезія та землеустрій»
Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. зав. каф. _____ Малащук О.С.
« ____ » _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу
здобувачка: Костюкєвич Тетяна Костянтинівна

1. Тема роботи: «Особливості формування земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району».

Керівник роботи: доцент Сопов Д. С., затверджений наказом по університету від « ____ » _____ 20__ р. № ____.

2. Строк подання роботи здобувачем « ____ » _____ 20__ р.

3. Вихідні дані до роботи: науково-методична література, періодичні видання, матеріали конференцій, офіційні статистичні та відомчі дані Державної служби статистики України, Державного агентства лісових ресурсів України та Українського гідрометеорологічного центру Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- 1) Дослідження засад і передумов формування земельно-ресурсного потенціалу;
- 2) Аналіз структури та динаміки земельного фонду Волинської і Рівненської областей;
- 3) Оцінка потенціалу лісового господарства та ефективності використання сільськогосподарських земель;
- 4) Визначення проблем і стратегічних напрямів оптимізації землекористування.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

- 1) Адміністративно-територіальний устрій Північно-західного економічного району;
- 2) Площа сучасних районів Північно-Західного економічного району;

3) Порівняльна структура земельного фонду Волинської та Рівненської областей;

4) Динаміка лісистості у повоєнний період;

5) Породна структура лісів Північно-Західного економічного району;

6) Лісистість сучасних адміністративних районів Північно-Західного економічного району;

7) Порівняння урожайності основних культур у Волинській та Рівненській областях у 2024 р.;

8) Основні напрями оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району.

6. Дата видачі завдання «____» _____ 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи (кваліфікаційного проєкту)	Строк виконання етапів КР (КП)	Примітка
1	Розробка та написання першого розділу роботи		
2	Розробка та написання другого розділу роботи		
3	Розробка та написання третього розділу роботи		
4	Оформлення кваліфікаційної роботи в цілому		
5	Попередній захист роботи на кафедрі		
6	Захист кваліфікаційної роботи у ЕК		

Здобувач ОС «Магістр»

(підпис)

Тетяна КОСТЮКЄВИЧ

Науковий керівник

(підпис)

Дмитро СОПОВ

Гарант ОПП

(підпис)

Вячеслав ФОМЕНКО

РЕФЕРАТ

Особливості формування земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району. Костюкевич Т. К. Кваліфікаційна робота. ОДАУ. Кафедра геодезії, землеустрою та земельного кадастру. 2026. 92 сторінки, 8 рисунків, 14 таблиць, 49 джерел списку літератури.

Актуальність кваліфікаційної (магістерської) роботи зумовлена необхідністю комплексного дослідження особливостей формування та ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району України. Сучасні трансформації землекористування та необхідність збалансованого використання земельних ресурсів визначають потребу в оцінюванні їх сучасного стану та обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності використання.

Об'єктом кваліфікаційної (магістерської) роботи є земельно-ресурсний потенціал Північно-Західного економічного району України, представленого Волинською та Рівненською областями.

Земельно-ресурсний потенціал у роботі розглядається як комплексна система, що характеризується кількісними, якісними, просторовими, функціональними, економічними, екологічними та правовими властивостями земель, а також можливостями їх суспільно корисного використання і відтворення. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише наявність земельних ресурсів, але й ступінь, ефективність та збалансованість реалізації їх потенційних можливостей.

Предметом кваліфікаційної (магістерської) роботи є особливості формування, територіальної диференціації, сучасного стану та ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу Волинської та Рівненської областей.

Метою кваліфікаційної (магістерської) роботи є комплексна оцінка особливостей формування, сучасного стану та використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району та

обґрунтування стратегічних напрямів підвищення ефективності його використання.

Досягнення поставленої мети передбачає:

- дослідження засад і передумов формування земельно-ресурсного потенціалу;
- аналіз структури та динаміки земельного фонду Волинської і Рівненської областей;
- оцінювання потенціалу лісового господарства та ефективності використання сільськогосподарських земель;
- визначення проблем і стратегічних напрямів оптимізації землекористування.

У кваліфікаційній (магістерській) роботі досліджено особливості формування та використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району. Проаналізовано структуру земельного фонду, стан лісових ресурсів та ефективність використання сільськогосподарських земель Волинської і Рівненської областей. Визначено основні проблеми та стратегічні напрями підвищення ефективності землекористування.

Ключові слова: земельно-ресурсний потенціал, землекористування, Північно-Західний економічний район, сільськогосподарські угіддя, лісові ресурси, ефективність землекористування, раціональне використання земель, збалансований розвиток.

Робота включає: сторінок текстової частини – 92, рисунків – 8, таблиць – 14, опрацьовано – 49 літературних джерел, додатків – 2.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	8
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ	13
1.1. Поняття, сутність та структура земельно-ресурсного потенціалу	13
1.2. Чинники формування та особливості використання земельно- ресурсного потенціалу на регіональному рівні	15
1.3. Методика оцінювання земельно-ресурсного потенціалу	22
1.4. Нормативно-правові та інституційні засади формування і використання земельно-ресурсного потенціалу	25
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІВНІЧНО- ЗАХІДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ	31
2.1. Природно-географічні передумови формування земельно- ресурсного потенціалу	31
2.2. Ґрунтовий покрив та його роль у формуванні земельно- ресурсного потенціалу	34
2.3. Осушувальна меліорація як чинник трансформації земельно- ресурсного потенціалу	36
2.4. Соціально-економічні особливості та галузева структура економічного району	39
Висновки до розділу 2	44

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ	46
3.1. Структура та динаміка земельного фонду Північно-Західного економічного району	46
3.2. Оцінка ресурсного потенціалу лісового господарства Північно-Західного економічного району	54
3.3. Оцінка ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільського господарства	67
3.4. Напрями збереження та оптимізації використання земельно- ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району	76
Висновки до розділу 3	80
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	92

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ГІС - геоінформаційна система - комп'ютерна технологія, яка об'єднує електронні карти з різними даними про територію для їх збереження, аналізу та візуалізації;

ДЗК – Державний земельний кадастр;

Держгеокадастр – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру;

Держлісагентство – Державне агентство лісових ресурсів України;

ЗРП – земельно-ресурсний потенціал;

НПП – Національний природний парк;

ОДА – обласна державна адміністрація;

ПЗФ – природно-заповідний фонд;

тис. га – тисяча гектарів;

ц/га – центнерів з гектара.

ВСТУП

Земельні ресурси є однією з найважливіших складових природно-ресурсного потенціалу території та матеріально-просторовою основою її соціально-економічного розвитку. Земля виконує природну, екологічну, виробничу та соціальну функції, є територіальним базисом розміщення населення і господарства, а в сільському та лісовому господарстві виступає основним засобом виробництва.

Сучасне дослідження земельних ресурсів передбачає не лише характеристику земельного фонду, а й оцінювання земельно-ресурсного потенціалу території. Це поняття охоплює кількісні та якісні характеристики земель, їх природні властивості, структуру, характер господарського використання та можливості раціонального освоєння. Земельно-ресурсний потенціал формується під впливом природних і суспільно-економічних чинників, які визначають напрями та ефективність використання земель.

Особливе значення має дослідження земельно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні. Північно-Західний економічний район, до складу якого входять Волинська та Рівненська області, характеризується поєднанням поліських і лісостепових природних комплексів, значною часткою лісів, водно-болотних та осушених територій, неоднорідністю ґрунтового покриву і різним рівнем сільськогосподарського освоєння. Ці особливості безпосередньо впливають на структуру земельного фонду та характер землекористування.

Важливими складовими земельно-ресурсного потенціалу досліджуваного району є сільськогосподарські та лісові землі. Ефективність використання сільськогосподарських угідь залежить від їх структури, природної родючості ґрунтів, спеціалізації аграрного виробництва, структури посівних площ та продуктивності основних культур. Лісові землі, крім ресурсно-виробничого значення, виконують водоохоронні, ґрунтозахисні, кліматорегулювальні та природоохоронні функції.

Комплексне оцінювання земельно-ресурсного потенціалу потребує аналізу структури та динаміки земельного фонду. При цьому важливим є врахування як розподілу земель за категоріями цільового призначення, так і фактичної структури земельних угідь. Для Волинської та Рівненської областей це дає можливість визначити співвідношення сільськогосподарських, лісових, забудованих, заболочених, водних та інших земель і простежити особливості їх трансформації.

Рациональне використання земельних ресурсів передбачає поєднання економічної ефективності з необхідністю збереження їх природних властивостей. Особливо важливим це є для поліських територій Волинської та Рівненської областей, де значного поширення набули осушені землі. Оптимізація структури угідь, охорона ґрунтів, раціональне використання лісових ресурсів, збереження природних територій та відновлення порушених земель є важливими умовами збереження земельно-ресурсного потенціалу регіону.

Таким чином, дослідження земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району потребує комплексного врахування природно-географічних, суспільно-географічних, економічних та екологічних чинників. Аналіз земельного фонду, стану лісових ресурсів та ефективності використання сільськогосподарських земель Волинської і Рівненської областей дозволяє визначити сучасний стан земельно-ресурсного потенціалу, основні проблеми його використання та перспективні напрями підвищення ефективності землекористування.

Вихідні дані при складанні проєкту:

- офіційні статистичні дані щодо структури та динаміки земельного фонду Волинської і Рівненської областей;
- екологічні паспорти та регіональні доповіді Волинської і Рівненської областей;
- нормативно-правові, картографічні та інформаційно-аналітичні матеріали.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

1.1 Поняття, сутність та структура земельно-ресурсного потенціалу

Земля належить до тих природних об'єктів, значення яких не обмежується виконанням однієї функції. Вона одночасно є просторовим базисом життєдіяльності, компонентом довкілля, територіальною основою розміщення населення й продуктивних сил, засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві, об'єктом права власності й користування, носієм економічної вартості та джерелом екосистемних послуг. Конституційне положення про землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави, визначає вихідний суспільно-правовий статус земельних ресурсів [1]. Земельний кодекс України конкретизує цей статус через систему принципів земельного законодавства, категорій земель, правових режимів, повноважень суб'єктів управління та вимог щодо раціонального використання й охорони земель [2].

Логічний зв'язок базових понять дослідження наведено у табл. 1.1. У загальнонауковому розумінні поняття «земля» відображає матеріальну частину земної поверхні разом із просторовими, ґрунтовими, рельєфними, гідрологічними, біотичними та іншими властивостями, що мають значення для суспільства. У правовому вимірі земля постає як природний об'єкт, територія і сукупність земельних ділянок, щодо яких устанавлюються права, обмеження та цільове призначення. В економічному вимірі вона є фактором виробництва й активом, проте відрізняється від капіталу та праці природним походженням, просторовою нерухомістю, фізичною обмеженістю і неоднорідністю якості. У географічному вимірі земля розглядається у зв'язку з конкретною територією, її ландшафтною структурою, природною зональністю, поселеннями, транспортною доступністю та функціональною організацією.

Таблиця 1.1 – Логічний зв'язок базових понять дослідження

Поняття	Змістовний акцент	Основні ознаки	Роль у понятті ЗРП
Земля	матеріально-просторовий об'єкт	територія, ґрунт, рельєф, води, біота, правова ділянка	носіїв властивостей і функцій
Ресурс	можливість суспільно корисного використання	доступність, потреба, технологічна освоєваність, цінність	функціональна придатність землі
Потенціал	наявні, резервні та відтворювані можливості	умови реалізації, межі, резерв, часовий горизонт	міра реалізованих і прихованих можливостей
Земельно-ресурсний потенціал	інтегрована спроможність земель території	кількість, якість, структура, простір, право, економіка, екологія, управління	об'єкт комплексної територіальної оцінки

Поняття «ресурс» акцентує не лише на існуванні певного природного блага, а й на можливості його залучення для задоволення потреб. Об'єкт стає ресурсом за наявності суспільної потреби, знань про його властивості, технологій освоєння, правового доступу та економічної доцільності використання. Тому ресурсна характеристика землі є історично змінною. Землі, які в певний період не залучені до господарського обігу через надмірне зволоження, низьку доступність чи правові обмеження, можуть набути нового функціонального значення внаслідок технологічних змін, розвитку природоохоронної політики або переоцінювання екосистемних функцій. Водночас підвищення інтенсивності використання не тотожне зростанню ресурсної цінності, оскільки деградація ґрунтів, фрагментація ландшафтів і втрата біорізноманіття зменшують довгострокові можливості території.

Категорія «потенціал» виражає сукупність наявних і прихованих можливостей об'єкта, які можуть бути реалізовані за певних умов. На відміну від фактичного ресурсу, потенціал охоплює не тільки вже використану частину, а й резерви, альтернативні функції та здатність до відтворення корисних властивостей. Т. Є. Калина, С. Д. Шушулков і Т. Ю. Арзуманян

пов'язують земельно-ресурсний потенціал із роллю землі як територіального ресурсу, базису економічної діяльності та головного засобу виробництва, наголошуючи на необхідності поєднання господарської результативності з вимогами сталого розвитку [3]. Такий підхід дає змогу перейти від простого обліку площ до оцінювання спроможності території виконувати виробничі, природоохоронні, соціальні та просторово-організаційні функції.

Поєднання понять «земля», «ресурс» і «потенціал» утворює послідовну логічну конструкцію. «Земля» визначає матеріально-просторовий носій властивостей; «ресурс» - суспільно корисну можливість їх використання; «потенціал» - міру наявних, резервних і відтворюваних можливостей за конкретних природних, економічних, технологічних, правових та інституційних умов. О. М. Чумаченко розглядає земельно-ресурсний потенціал у системі економіки природокористування як комплексне природно-соціальне утворення, що поєднує територіальну основу, природні характеристики і можливості господарського освоєння [4]. Це засвідчує, що земельно-ресурсний потенціал не може бути зведений ані до земельного фонду, ані до продуктивності ґрунтів, ані до грошової оцінки земель.

Земельний фонд характеризує кількісно та структурно всі землі в межах відповідної території, незалежно від форм власності, фактичного використання і ступеня реалізації їхніх властивостей. Земельні ресурси є тією частиною територіальної основи, властивості якої вже використовуються або можуть бути використані для виконання суспільно значущих функцій. Земельно-ресурсний потенціал є ширшою аналітичною категорією, оскільки охоплює площу, структуру, якість, просторове положення, правовий режим, доступність, придатність до різних видів використання, екологічну стійкість і резерви підвищення результативності. У монографії О. М. Вишневської, О. С. Альбеценко та Н. В. Бобровської земельно-ресурсний потенціал сільських територій представлено як поєднання природних, економічних і соціальних передумов територіального розвитку [5].

Структуру земельно-ресурсного потенціалу доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних площинах. Перша площина відображає матеріально-речовий склад: територію, ґрунти, земельні угіддя, водно-болотні комплекси, лісові та інші природні компоненти, забудовані землі й інфраструктурно освоєні простори. Друга характеризує умови реалізації: права на землю, цільове призначення, обмеження у використанні, інвестиційну доступність, рівень землеустрою, кадастрове та геоінформаційне забезпечення, технології, управлінські інститути й екологічні нормативи. За однакової площі та близьких природних характеристик території можуть мати різний реалізований потенціал через відмінності у доступності, структурі власності, якості управління, стані меліоративних систем або повноті кадастрових відомостей.

Важливо розмежовувати наявний, реалізований, резервний і втрачений земельно-ресурсний потенціал. Наявний потенціал характеризує сукупність властивостей земель на момент оцінювання. Реалізований потенціал відображає ту частину можливостей, яка фактично використовується в господарській, соціальній або природоохоронній діяльності. Резервний потенціал охоплює можливості, що можуть бути активовані через поліпшення землеустрою, відновлення родючості, зміну технологій, уточнення правового режиму, розвиток інфраструктури чи функціональну переорієнтацію. Втрачений потенціал формується внаслідок деградації, забруднення, нераціональної забудови, порушення гідрологічного режиму, самозаліснення продуктивних угідь без планування або тривалого інституційного блокування використання.

Т. Є. Калина, Р. М. Ступень і Т. Ю. Арзуманян пов'язують сучасне розуміння земельно-ресурсного потенціалу з парадигмою сталого розвитку, за якою економічна віддача має узгоджуватися з продовольчою безпекою, екологічною стабільністю та збереженням ґрунтів для майбутніх поколінь [6]. Для Північно-Західного економічного району це положення має особливе значення через поєднання поліських і лісостепових ландшафтів, значну частку

лісів, заболочених та осушених земель, строкату ґрунтову структуру, нерівномірність сільськогосподарського освоєння, поширення природоохоронних територій і специфічні наслідки меліорації. Тому підвищення потенціалу не слід ототожнювати з розширенням площі ріллі: у низці випадків воно досягається через відновлення водного режиму, консервацію малопродуктивних земель, заліснення, рекреаційне використання або охорону природних комплексів.

Трансформація земельно-ресурсного потенціалу означає кількісні, якісні, просторові, функціональні чи правові зміни, що впливають на можливості використання земель. Кількісні трансформації проявляються у зміні площ категорій і угідь. Якісні - у зміні родючості, зволоження, еродованості, забруднення та екологічної стійкості. Просторові пов'язані з фрагментацією або консолідацією ділянок, розширенням забудови, зміною транспортної доступності. Функціональні охоплюють зміну способів використання і співвідношення господарських та природоохоронних функцій. Правові трансформації виникають при зміні форми власності, цільового призначення, обмежень і режимів охорони. О. Томілін, Д. Аранчій та А. Павленко, аналізуючи сучасний стан земельних ресурсів сільського господарства, пов'язують структурні зміни земельного фонду з економічними та інституційними перетвореннями аграрного сектору [7].

Поняття «ефективність» у дослідженні земельно-ресурсного потенціалу не може обмежуватися співвідношенням доходу і витрат. Економічна ефективність характеризує обсяг створеної доданої вартості, продукції, бюджетних надходжень або рентного доходу на одиницю площі чи витрат. Екологічна ефективність відображає збереження родючості, зменшення деградації, підтримання екологічно стабілізуючих угідь та раціональне використання водно-земельних систем. Соціальна ефективність пов'язана з доступом населення до земельних благ, зайнятістю, справедливістю розподілу вигід, розвитком громад і збереженням культурного ландшафту. Просторова

ефективність означає відповідність використання земель їхній придатності, взаємне розміщення функцій і мінімізацію територіальних конфліктів.

Отже, ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу доцільно трактувати як ступінь реалізації суспільно корисних можливостей земель за заданого обсягу ресурсів і управлінських впливів із дотриманням екологічних обмежень, правового режиму та вимоги міжпоколінного відтворення. У цьому розумінні результативне, але виснажливе використання не є ефективним у довгостроковому вимірі. Так само збереження земель без визначеної суспільної функції не завжди свідчить про ефективність, якщо територія втрачає керованість, зазнає стихійної деградації або не забезпечує передбачених екосистемних послуг. Критерієм є збалансований результат, а не максимізація одного показника.

Формування земельного фонду України та його структурні перетворення тривалий час досліджують представники аграрної економіки, землеустрою, географії, екології та земельного права. Я. М. Гадзало, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк і М. М. Федоров проаналізували організаційно-правову схему аграрної та земельної реформи, паювання земель, становлення ринкових форм господарювання й трансформацію земельних відносин [8]. Їхні напрацювання демонструють, що структура земельного фонду змінюється не лише під впливом природних процесів, а й через реформування власності, організаційних форм виробництва, системи державного управління та інструментів рентного регулювання.

Н. Яремчук і В. Краска дослідили ринок землі як складову трансформаційних перетворень і подальшого етапу земельної реформи, звернувши увагу на взаємозв'язок правового режиму обігу сільськогосподарських земель, можливостей учасників ринку та інституційних обмежень [9]. Наукові праці Д. С. Добряка, О. С. Дорош, А. М. Третяка, В. М. Третяка, Л. Я. Новаковського, А. Г. Мартина та інших учених сформулювали методологічні засади землеустрою, охорони земель,

оцінювання землекористування та управління земельними ресурсами. У сучасному навчальному узагальненні А. М. Третяк, В. М. Третяк, Р. М. Курильців, Т. М. Прядка, Н. О. Капінос і Н. А. Третяк розглядають управління земельними ресурсами як багаторівневу систему, що поєднує територіальне планування, землеустрій, кадастр, оцінку, контроль та економічне регулювання [10].

Проблематика земельних відносин і регіонального землекористування у вітчизняних дослідженнях охоплює розподіл повноважень між державою та громадами, трансформацію форм власності, ринок земель, територіальне планування, консолідацію ділянок, охорону ґрунтів і просторові конфлікти. Її регіональний вимір полягає в тому, що однакові нормативні інструменти реалізуються у відмінних природних, поселенських та економічних умовах. Тому загальнодержавні рішення мають доповнюватися оцінкою структури угідь, природної придатності, інтенсивності використання, екологічної стійкості та інституційної спроможності конкретного регіону.

М. М. Мельнійчук і Б. М. Ахмедов проаналізували стан земельних ресурсів як складової земельного фонду Волині, звернувши увагу на співвідношення сільськогосподарських, лісових, заболочених, водних та інших земель [11]. Б. М. Ахмедов здійснив комплексне географічне оцінювання земельно-ресурсного потенціалу Волинської області, розрахував показники сільськогосподарської освоєності й розораності, проаналізував територіальні відмінності та обґрунтував напрями оптимізації землекористування [12]. Значення цієї роботи полягає у поєднанні структурного, динамічного, екологічного та картографічного підходів.

Для Рівненської області актуальними є дослідження, пов'язані зі структурою земельних ресурсів, деградаційними процесами, меліорацією і раціональним використанням поліських ґрунтів. І. Я. Мисковець на прикладі Березнівської територіальної громади оцінила агроекологічний стан земель, визначила чинники зниження родючості та обґрунтувала ґрунтозахисні заходи [13].

У працях В. Бусленка та О. Бречко розглянуто екологічну структуру земельних ресурсів Рівненської області, а дослідження установ Західного Полісся деталізують наслідки тривалого осушення, порушення сівозмін, дегуміфікації й надмірного навантаження на ґрунти. Сукупність цих напрацювань формує основу для міжобласного порівняння, але потребує єдиної системи індикаторів.

В. В. Наумчук, досліджуючи інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій, наголошує на необхідності поєднання економічних, соціальних та екологічних критеріїв, цифровізації управління і посилення спроможності територіальних громад [14]. Для Північно-Західного району це означає, що аналіз земельного фонду має бути пов'язаний з оцінкою якості управлінських рішень: повнотою інвентаризації, актуальністю кадастрових даних, наявністю комплексних планів просторового розвитку, ефективністю охорони земель і доступністю інформації. Саме такий підхід дає змогу перейти від опису земельної структури до визначення напрямів підвищення ефективності земельно-ресурсного потенціалу.

Поняття земельно-ресурсного потенціалу виконує інтегрувальну функцію: воно поєднує облік земельного фонду, оцінку якості, аналіз фактичного використання, правовий режим, економічну віддачу, екологічну стійкість та управлінську спроможність. Саме ця багатовимірність визначає логіку дослідження Волинської та Рівненської областей. У наступному підрозділі земельно-ресурсний потенціал розглядається через систему чинників формування, регіональних властивостей і принципів раціонального природокористування, що встановлюють умови та межі його реалізації.

1.2 Чинники формування та особливості використання земельно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні

Регіональний рівень є ключовим для дослідження земельно-ресурсного потенціалу, оскільки саме в межах регіону проявляється взаємодія природної

зональності, історичного освоєння, системи розселення, спеціалізації господарства, транспортної мережі, правових режимів і управлінських рішень. Загальнодержавні правила встановлюють рамки використання земель, проте конкретне співвідношення угідь, інтенсивність навантаження, доступність ресурсів і пріоритети охорони формуються територіально.

Північно-Західний економічний район, до якого належать Волинська та Рівненська області, є доцільним об'єктом такого аналізу через внутрішню різноманітність поліської та лісостепової частин, значну роль водно-болотних і лісових комплексів, наявність осушувальних систем та відмінності у сільськогосподарській освоєності.

Під властивостями земельно-ресурсного потенціалу розуміються характерні особливості, що відрізняють сукупність земельних ресурсів від інших видів ресурсів і визначають специфіку їх оцінювання та управління. До таких властивостей належать територіальна нерухомість, просторове обмеження, неоднорідність якості, неповна замінність, багатофункціональність, тривалість формування ґрунтових властивостей, умовна відтворюваність родючості, залежність від сусідніх землекористувань, правова індивідуалізація ділянок і здатність одночасно створювати ринкові та неринкові блага. Ці властивості пояснюють, чому механічне перенесення методів оцінювання капіталу або виробничих запасів на земельні ресурси є методологічно некоректним.

Територіальна нерухомість означає неможливість переміщення землі до споживача, тому її цінність залежить від місця розташування, доступності, сусідства і планувальних рішень. Просторове обмеження вимагає вибору між альтернативними функціями та робить конфлікти землекористування неминучим предметом управління. Неоднорідність якості зумовлює диференціацію продуктивності, витрат, екологічних ризиків і вартості. Багатофункціональність проявляється в одночасному виконанні виробничої, середовищотвірної, рекреаційної, культурної, водорегулювальної та кліматорегулювальної функцій. Для заболочених територій Полісся,

наприклад, господарська цінність не може визначатися лише можливістю осушення й обробітку, оскільки їхні водоохоронні та вуглецеві функції мають регіональне значення.

Чинники формування земельно-ресурсного потенціалу регіону наведено у табл. 1.2. Розглянеми більш детально.

Таблиця 1.2 – Чинники формування земельно-ресурсного потенціалу регіону

Група	Зміст впливу	Прояв у Північно-Західному районі	Показники оцінювання
Природно-географічні	формують вихідну придатність і просторову неоднорідність	поліська та лісостепова зональність, ґрунти, рельєф, зволоження	якість ґрунтів, водний режим, лісистість, заболоченість
Екологічні	визначають стан і межі навантаження	дегуміфікація, кислотність, переосушення торфовищ, фрагментація	деградовані землі, гумус, еродованість, стабілізуючі угіддя
Економічні	стимулюють інтенсивність і функціональний вибір	аграрна спеціалізація, прикордонна логістика, рента	додана вартість, плата за землю, інвестиції, продуктивність
Соціальні	формують попит, трудове забезпечення та справедливість доступу	депопуляція сіл, приміське зростання луцька й рівного	щільність населення, зайнятість, доступ до угідь
Інституційно-правові	визначають права, процедури і спроможність управління	інвентаризація, планування громад, кадастрова повнота	реєстрація, плани, аукціони, виконання програм
Технологічні	змінюють доступність і результативність використання	реконструкція меліорації, точне землеробство, дзз	охоплення технологіями, стан мереж, точність даних
Кліматичні та безпекові	змінюють ризики й часові умови реалізації	посухи, паводки, пожежі торфовищ, воєнні обмеження	кліматичні аномалії, втрати, витрати на адаптацію

Природно-географічні чинники охоплюють геологічну будову, рельєф, ґрунти, клімат, води, рослинність і ландшафти, визначаючи придатність земель до різних видів використання. Північ Волинської та Рівненської областей характеризується переважанням дерново-підзолистих, болотних і торфових ґрунтів, надмірним зволоженням і значною лісистістю, тоді як південна частина має сприятливіші умови для інтенсивного землеробства.

Екологічні чинники характеризують стан земель та допустимий рівень антропогенного навантаження. До них належать ерозія, дегуміфікація, перезволоження або переосушення, кислотність, забруднення та порушення торфовищ. Особливе значення мають наслідки осушувальної меліорації, що поряд із розширенням господарського використання земель може спричиняти деградаційні процеси.

Економічні чинники включають спеціалізацію господарства, попит і вартість земель, інвестиції, зайнятість та розвиток інфраструктури. Вони визначають інтенсивність використання земельно-ресурсного потенціалу, водночас надмірна орієнтація на економічну віддачу може посилювати виснаження ґрунтів і тиск забудови на природні території.

Соціально-демографічні чинники охоплюють чисельність і розміщення населення, міграцію, трудові ресурси, систему розселення та інфраструктуру. Депопуляція сільських територій сприяє занедбанню угідь, тоді як приміські території Луцька і Рівного характеризуються зростанням попиту на землі для забудови.

Інституційно-правові чинники визначають порядок використання земель, реєстрацію прав, кадастрове забезпечення, планування та контроль. Інвентаризація земель, актуальні геопросторові дані та належна документація сприяють ефективнішій реалізації земельно-ресурсного потенціалу.

Технологічні й інформаційні чинники включають точне землеробство, дистанційне зондування, ГІС, агрохімічні обстеження та сучасні меліоративні технології. Їх застосування підвищує обґрунтованість управлінських рішень та ефективність використання земель.

Безпекові та кліматичні чинники пов'язані зі змінами температурного режиму, опадів, посух і паводків, а також впливом воєнного стану на логістику, населення, інвестиції та планування. Вони формують сучасні умови реалізації земельно-ресурсного потенціалу Волинської та Рівненської областей.

Рациональне природокористування є методологічним принципом, що узгоджує потреби поточного використання з можливостями природного відтворення та екологічною місткістю території. Стосовно земель воно означає відповідність фактичного використання природній придатності й цільовому призначенню; мінімізацію деградаційних процесів; ощадливе вилучення продуктивних земель для забудови; відновлення порушених ділянок; підтримання оптимального співвідношення господарських та екологічно стабілізуючих угідь; застосування технологій, що зберігають родючість. Рациональність має оцінюватися не абстрактно, а щодо конкретної території, часового горизонту і сукупності функцій землі.

До основних принципів рационального використання земельно-ресурсного потенціалу регіону належать системність, територіальна диференціація, превентивність, відтворюваність, платність спеціального використання, наукова обґрунтованість, прозорість, участь громадськості та відповідальність за негативні наслідки. Системність вимагає враховувати взаємозв'язок ґрунтів, вод, лісів і забудови. Територіальна диференціація передбачає різні режими для поліських, лісостепових, заплавлених, меліорованих і приміських територій. Превентивність означає перевагу запобігання деградації над дорогим відновленням. Відтворюваність потребує підтримання родючості й екосистемних функцій. Прозорість та участь громадськості забезпечують суспільну легітимність рішень.

Закон України «Про охорону земель» визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель, установлює вимоги щодо рационального використання, відтворення родючості ґрунтів, запобігання деградації та нормативного забезпечення у цій сфері [15]. Для регіональної оцінки важливо,

що охорона земель розглядається не як сукупність окремих агротехнічних заходів, а як система правових, організаційних, економічних і технологічних дій. Це дає підстави включити до індикаторів потенціалу не лише стан ґрунтів, а й фактичне виконання програм охорони, площі консервації, протиерозійні заходи, відновлення порушених земель та ефективність моніторингу.

Закон України «Про землеустрій» визначає землеустрій як сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин і раціональну організацію території [16]. Землеустрій переводить загальні правові норми у просторово визначені рішення: встановлення меж, організацію угідь, формування ділянок, обґрунтування використання й охорони земель. Для Волинської та Рівненської областей його значення посилюється через мозаїчність землекористування, меліоровані системи, значні природоохоронні площі й необхідність узгодження сільськогосподарських, лісових, водогосподарських та рекреаційних функцій.

Одним із головних принципів, на якому ґрунтується законодавче регулювання земельних відносин в Україні, є поділ усіх земель на категорії залежно від їх цільового призначення. Стаття 19 Земельного кодексу встановлює дев'ять категорій земель, кожна з яких має специфічний правовий режим [2]. Категорія визначає загальний напрям допустимого використання, однак не замінює виду цільового призначення, виду угідь і конкретних обмежень. Для наукового аналізу це означає необхідність одночасно використовувати правову класифікацію та характеристику фактичного земельного покриття.

Категоріальний поділ має кілька функцій. По-перше, він забезпечує диференціацію правових режимів та компетенцій органів управління. По-друге, створює основу для кадастрового обліку, землеустрою, оподаткування й контролю. По-третє, обмежує довільну зміну функції території, оскільки встановлення або зміна цільового призначення відбувається за визначеною процедурою. По-четверте, дає змогу оцінювати структурні трансформації земельного фонду. Разом з тим категорія має формально-правовий характер і

не завжди відображає фактичну якість чи екологічний стан земель; тому вона повинна застосовуватися в комплексі з іншими показниками.

Закон України «Про Державний земельний кадастр» формує інформаційну основу обліку земель, земельних ділянок, обмежень, оцінки та інших просторово визначених характеристик [17]. Кадастрові дані забезпечують юридичну визначеність і можливість просторового аналізу, але їхня аналітична цінність залежить від повноти, актуальності та сумісності з іншими наборами даних. Для оцінювання регіонального потенціалу кадастр доцільно поєднувати зі статистичною звітністю, матеріалами моніторингу ґрунтів, даними дистанційного зондування, містобудівною документацією та реєстром речових прав.

Закон України «Про оцінку земель» визначає правові засади бонітування ґрунтів, економічної та грошової оцінки земель [18]. Кожен вид оцінки виконує окрему функцію. Бонітування дає порівняльну характеристику якості ґрунтів; економічна оцінка відображає продуктивність та ефективність використання; нормативна грошова оцінка застосовується у сфері оподаткування, орендної плати та інших регульованих платежів; експертна грошова оцінка визначає ринково орієнтовану вартість конкретної ділянки. У межах оцінки земельно-ресурсного потенціалу грошові показники мають доповнювати, а не замінювати природні та екологічні характеристики.

Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» установлює засади створення, функціонування і розвитку системи доступу до сумісних геопросторових даних [19]. Його реалізація важлива для подолання відомчої роз'єднаності інформації про землі, ґрунти, води, ліси, об'єкти інфраструктури та адміністративні межі. Для регіонального дослідження інфраструктура геопросторових даних створює передумови відтворюваності розрахунків, картографування трансформацій і перевірки управлінських рішень. Водночас законодавча наявність інформаційного механізму ще не гарантує повноти наборів, якості метаданих і регулярності оновлення.

Органи місцевого самоврядування реалізують значний обсяг повноважень щодо розпорядження землями комунальної власності, планування територій, справляння плати за землю, контролю за використанням та охороною земель у межах визначеної компетенції. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює організаційні засади діяльності рад та їх виконавчих органів [20]. Після децентралізації територіальні громади стали не лише адміністраторами земель, а й безпосередніми суб'єктами формування місцевого земельного-ресурсного потенціалу. Якість інвентаризації, просторового планування, аукціонів, договорів оренди та охоронних заходів прямо впливає на доходи й екологічний стан території.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру відповідно до затвердженого Кабінетом Міністрів України положення реалізує державну політику у сферах топографо-геодезичної та картографічної діяльності, національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин і Державного земельного кадастру [21]. Її функції мають загальнодержавний характер, тоді як значна частина розпорядчих і планувальних повноважень зосереджена на місцевому рівні. Отже, регіональна система управління земельними ресурсами є поліцентричною: результат залежить від узгодженості державних, обласних, районних, громадських та професійних інституцій.

Вітчизняні дослідження законодавчих аспектів землекористування підкреслюють, що категоріальний поділ земель необхідно доповнювати функціональним зонуванням, комплексним просторовим плануванням і оцінкою екологічної придатності. А. М. Третяк та представники його наукової школи розглядають земельний устрій як систему взаємопов'язаних територіальних, правових та економічних елементів [10]. Т. Є. Калина зі співавторами наголошують на пріоритеті збалансованого використання і збереження ґрунтів [6]. Б. М. Ахмедов показує на матеріалах Волині, що оцінка категорій і угідь має враховувати просторову нерівномірність та

екологічну стабільність [12]. Сукупність цих підходів підтверджує необхідність багатокритеріального аналізу.

Для Північно-Західного району доцільно виділити чотири просторово-функціональні типи територій: переважно аграрні лісостепові; лісогосподарські та природоохоронні поліські; меліоровані агроландшафти; приміські й транспортно-логістичні зони. Для кожного типу набір пріоритетів різниться. В аграрних територіях домінують збереження родючості, протиерозійна організація та оптимізація сівозмін. У поліських — охорона лісів, боліт, торфовищ і водного режиму. У меліорованих — реконструкція систем із можливістю двостороннього регулювання води. У приміських — обмеження розпорошеної забудови, захист цінних угідь і узгодження інженерної інфраструктури.

Регіональна раціоналізація використання потенціалу повинна здійснюватися за послідовністю «придатність - допустимість - ефективність - стійкість». Спочатку визначається природна й просторова придатність ділянки або території до певної функції. Далі перевіряється правова допустимість з урахуванням категорії, цільового призначення, обмежень і документації. Після цього оцінюється економічна та соціальна результативність альтернатив. Завершальним критерієм є довгострокова екологічна стійкість. Якщо хоча б один елемент не відповідає вимогам, рішення потребує коригування або зміни функціонального сценарію.

Отже, земельно-ресурсний потенціал регіону формується під одночасним впливом природних, екологічних, економічних, соціальних, інституційних, технологічних, інформаційних і безпекових чинників. Його властивості обумовлюють необхідність територіально диференційованого та міжгалузевого управління. Законодавчий поділ земель за цільовим призначенням створює правовий каркас, але для оцінювання фактичних можливостей потрібні дані про угіддя, якість, просторову організацію та результати використання. Це визначає потребу у спеціальній методиці, яка поєднує структурний, індексний, картографічний і порівняльний аналіз.

1.3. Методика оцінювання земельно-ресурсного потенціалу

Методика оцінювання земельно-ресурсного потенціалу має забезпечити перехід від розрізнених показників земельного фонду до цілісної характеристики можливостей території. Її завдання полягає у визначенні вихідного стану, структури, якості, ступеня реалізації, напряму трансформацій та ефективності використання земель. Для Північно-Західного економічного району методика повинна бути придатною до порівняння Волинської й Рівненської областей, аналізу внутрішньообласних відмінностей і побудови часових рядів. Це вимагає єдності показників, однакового періоду спостережень, просторової сумісності даних і чітких правил нормування.

Методологічною основою оцінювання є системний, ресурсний, територіальний, функціональний, відтворювальний та інституційний підходи. Системний підхід розглядає земельно-ресурсний потенціал як сукупність взаємопов'язаних компонентів. Ресурсний визначає кількість, якість і резерви використання. Територіальний фіксує просторові відмінності та взаємне розміщення об'єктів. Функціональний оцінює здатність земель виконувати виробничі, природоохоронні, соціальні й інфраструктурні функції. Відтворювальний перевіряє збереження властивостей у часі. Інституційний аналізує спроможність системи управління перетворювати наявні можливості на суспільно корисний результат.

Оцінювання доцільно здійснювати за п'ятьма взаємопов'язаними блоками (табл. 1.3): структурно-просторовим, природно-якісним, виробничо-економічним, еколого-стабілізаційним та інституційно-управлінським. Структурно-просторовий блок характеризує площу, частки категорій і угідь, рівень освоєності, розораності, лісистості, заболоченості та забудованості. Природно-якісний відображає ґрунтову якість, родючість, гранулометричний склад, водний і меліоративний стан. Виробничо-економічний показує створений результат і доходи на одиницю площі. Еколого-стабілізаційний оцінює стійкість структури, деградаційні процеси й охоронні функції.

Інституційний характеризує визначеність меж, кадастрову повноту, планування, контроль і прозорість.

Таблиця 1.3 – Система індикаторів оцінювання земельно-ресурсного потенціалу

Блок	Ключові індикатори	Тип	Інформаційна база
Структурно-просторовий	частки категорій і угідь; освоєність; розораність; лісистість; заболоченість; забудованість; коефіцієнт трансформації	стимулятори, дестимулятори, оптимуми	кадастр, статистика, дзз, землеустрій
Природно-якісний	бонітет; гумус; кислотність; еродованість; перезволоження; меліоративний стан; забруднення	стимулятори й дестимулятори	агрохімічні обстеження, моніторинг ґрунтів
Виробничо-економічний	продукція і додана вартість на 1 га; плата за землю; нго; орендна плата; інвестиції у відновлення	переважно стимулятори	держстат, місцеві бюджети, оцінка земель
Еколого-стабілізаційний	частка стабілізуючих угідь; деградовані землі; пзф; консервація; баланс природних і господарських угідь	стимулятори, дестимулятори, оптимуми	екомоніторинг, регіональні доповіді, дзз
Інституційно-управлінський	інвентаризація; кадастрова повнота; комплексні плани; конкурентна передача прав; відкритість геоданих; виконання програм	стимулятори та показники результату	держгеокадастр, громади, геопортали, звітність

Інформаційну базу оцінювання формують дані Державного земельного кадастру, державної статистики, моніторингу земель і ґрунтів, матеріали землеустрою, регіональні доповіді про стан довкілля, просторові плани, нормативна грошова оцінка, дані територіальних громад, матеріали дистанційного зондування та тематичні геоінформаційні шари.

Базовою просторовою одиницею дослідження можуть бути область, район або територіальна громада. Обласний рівень забезпечує стабільність довгих часових рядів і відповідає межах економічного району, але приховує

локальні контрасти. Рівень громад дає змогу виявити території високого навантаження, резерву чи інституційного відставання, проте доступність даних може бути нерівномірною. Тому доцільно застосувати ієрархічну схему: загальна оцінка району формується з обласних показників, а просторове пояснення отриманих відмінностей виконується на рівні районів або громад за доступними індикаторами.

Структурні особливості сільськогосподарського використання оцінюються через коефіцієнти освоєності та розораності. Коефіцієнт сільськогосподарської освоєності визначається як відношення площі сільськогосподарських угідь до загальної площі території; коефіцієнт розораності території - як відношення площі ріллі до загальної площі; коефіцієнт розораності сільськогосподарських угідь - як відношення ріллі до площі сільськогосподарських угідь. Ці показники характеризують інтенсивність залучення земель, але не мають однозначної оцінки без урахування природної зони. Висока розораність у лісостеповій частині та така сама розораність на малопродуктивних поліських ґрунтах мають різний екологічний зміст.

Якісну оцінку земель доцільно формувати за показниками бонітету ґрунтів, умісту гумусу, кислотності, забезпечення поживними елементами, еродованості, перезволоження, осушення, забруднення та частки деградованих і малопродуктивних земель. За відсутності повних щорічних даних можуть використовуватися результати циклів агрохімічної паспортизації та останні верифіковані матеріали обстежень. Для часової порівнянності необхідно фіксувати рік обстеження і не підмінювати відсутні значення механічною екстраполяцією. Якісний потенціал змінюється повільніше за структуру угідь, але наслідки його погіршення є тривалішими.

Екологічну збалансованість структури пропонується оцінювати через співвідношення інтенсивно використовуваних і екологічно стабілізуючих угідь. До першої групи відносяться рілля, забудовані та порушені землі; до другої - ліси, сіножаті, пасовища, води, болота, природоохоронні та інші землі

з постійним рослинним покривом. Такий поділ є аналітичним і не змінює правової класифікації. Він дає змогу оцінити здатність територіальної структури протидіяти ерозії, регулювати стік, підтримувати біорізноманіття та зберігати вуглець. Для коректності кожна група має бути визначена однаково в усі роки дослідження.

Виробничо-економічний блок включає валову продукцію сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь, продуктивність рослинництва, валову додану вартість видів діяльності, пов'язаних із землею, на одиницю площі, надходження плати за землю до місцевих бюджетів, нормативну грошову оцінку, орендну плату та інвестиції у відновлення земель. Економічні показники мають бути приведені до порівнянних цін або аналізуватися як індекси. Підвищення грошового результату внаслідок інфляції не свідчить про зростання потенціалу; необхідне дефлювання або використання фізичних показників разом із вартісними.

О. О. Середа пропонує оцінювати ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу через поєднання результативних економічних показників із характеристиками агроєкосистеми та стійкості землекористування [22].

Інституційно-управлінський блок може включати частку території з установленими межами, частку земельних ділянок із повними кадастровими відомостями, наявність комплексних планів просторового розвитку громад, частку проінвентаризованих земель, охоплення нормативною грошовою оцінкою, частку земель комунальної власності, переданих у користування на конкурентних засадах, кількість виявлених і усунених порушень, відкритість геоданих. Ці індикатори потребують обережного тлумачення: велика кількість виявлених порушень може свідчити як про поганий стан, так і про ефективніший контроль.

Проведений аналіз підтверджує, що земельно-ресурсний потенціал має задовольняти вимоги користувачів природних ресурсів як у кількісному, так і якісному аспектах. Розглянуті показники дають змогу ефективніше планувати

землекористування та керувати земельними ресурсами на основі принципів сталого розвитку. Цей підхід допомагає знаходити баланс між екологічними, економічними та соціальними результатами задля забезпечення довгострокового розвитку територій.

1.4 Нормативно-правові та інституційні засади формування і використання земельно-ресурсного потенціалу

Нормативно-правові та інституційні засади становлять два взаємопов'язані, але не тотожні елементи системи формування і використання земельно-ресурсного потенціалу. Нормативно-правові засади визначають правила: статус земель, категорії, права й обов'язки, процедури, обмеження, нормативи, контроль і відповідальність. Інституційні засади визначають суб'єктів, їхню компетенцію, взаємодію, організаційні процедури, інформаційні системи та спроможність забезпечувати виконання правил. Наявність досконалої норми не гарантує результату без спроможної інституції; водночас активна інституція не може легітимно діяти поза правовими межами.

Нормативна система має ієрархічну будову. Конституція України визначає особливий статус землі та загальні засади власності [1]. Земельний кодекс систематизує базові земельні відносини, категорії земель, правові титули, компетенції органів влади, порядок набуття прав, охорону й контроль [2]. Спеціальні закони деталізують окремі функціональні підсистеми: охорону земель [15], землеустрій [16], ведення кадастру [17], оцінку земель [18], геопросторові дані [19], місцеве самоврядування [20]. Підзаконні акти встановлюють порядки, класифікатори, технічні вимоги й організаційні процедури.

У функціональному вимірі нормативно-правові засади можна поділити на установчі, розпорядчі, планувальні, інформаційні, економічні, охоронні й контрольні. Установчі визначають статус земель і суб'єктів. Розпорядчі

регулюють передачу, надання, відчуження, оренду та зміну цільового призначення. Планувальні забезпечують просторову організацію через землеустрій і містобудівну документацію. Інформаційні регулюють кадастр, реєстри та геопросторові дані. Економічні охоплюють оцінку, плату за землю та компенсаційні механізми. Охоронні встановлюють нормативи якості й обмеження. Контрольні визначають нагляд, моніторинг і відповідальність.

Інституційна система також є багаторівневою. Верховна Рада України формує законодавчі рамки; Кабінет Міністрів України забезпечує державну політику та затверджує підзаконні механізми; центральні органи виконавчої влади реалізують галузеві функції. Держгеокадастр відповідає за кадастрову, геодезичну, картографічну та частину земельної політики відповідно до положення про службу [21]. Інші центральні органи виконують природоохоронні, аграрні, лісові, водні, реєстраційні й містобудівні функції. Обласні та районні державні адміністрації реалізують визначені законом повноваження на територіальному рівні. Органи місцевого самоврядування управляють комунальними землями і просторовим розвитком громад.

Порівняння нормативно-правових та інституційних засад формування і використання ЗРП (табл. 1.4) показує, що нормативно-правові засади мають переважно формалізований і загальнообов'язковий характер, тоді як інституційні - організаційний і діяльнісний. Нормативна система відповідає на питання «що дозволено, заборонено або обов'язково», інституційна - «хто, яким способом і з якою спроможністю забезпечує виконання». Нормативна прогалина створює правову невизначеність; інституційна - невиконання або вибіркове виконання чинної норми. Підвищення земельно-ресурсного потенціалу потребує синхронного вдосконалення обох підсистем.

У контексті земельної реформи нормативні та інституційні зміни відбувалися хвилеподібно. Перехід до приватної власності, паювання, формування кадастру, децентралізація, відкриття ринку сільськогосподарських земель і розвиток просторового планування послідовно змінювали правові титули та компетенції. Водночас окремі

інституційні проблеми зберігаються: неповнота відомостей, перетин функцій, недостатня координація кадастрових і реєстраційних систем, нерівна кадрова спроможність громад, тривалі процедури, слабка реалізація охоронних норм. Тому твердження про завершення реформи лише через запровадження ринку земель є методологічно необґрунтованим.

Таблиця 1.4 – Порівняння нормативно-правових та інституційних засад формування і використання ЗРП

Критерій	Нормативно-правові засади	Інституційні засади	Спільний результат
Зміст	норми, принципи, права, обов'язки, процедури, обмеження	суб'єкти, компетенції, ресурси, взаємодія, практики	кероване та легітимне землекористування
Основне питання	що дозволено, обов'язково або заборонено?	хто і як забезпечує виконання?	реалізація встановленого режиму
Базові інструменти	кодекс, закони, постанови, нормативи, класифікатори	органи влади, громади, кадастр, реєстри, професійні організації	узгодження правил, даних і дій
Об'єкт впливу	категорії земель, ділянки, права, обмеження, якість	процеси управління, планування, обліку, контролю	стан, структура й ефективність зрп
Територіальний рівень	державний, регіональний, місцевий	центральний, обласний, районний, громадський	вертикальна та горизонтальна координація
Інформаційна функція	вимоги до складу, ведення, доступу й захисту даних	створення, оновлення, інтеграція та використання даних	доказовість управлінських рішень
Економічна функція	оцінка, плата, торги, компенсація, відповідальність	адміністрування платежів, договорів, інвестицій і стимулів	перетворення потенціалу на суспільний результат
Охоронна функція	нормативи якості, обмеження, консервація, рекультивація	моніторинг, програми, контроль, фінансування заходів	збереження та відтворення властивостей
Типовий ризик	прогалини, колізії, нестабільність або надмірна складність	нестача кадрів, ресурсів, координації, прозорості	розрив між формальним правилом і фактичним станом
Критерій якості	Повнота, визначеність, узгодженість, виконуваність	Спроможність, підзвітність, цифрова зрілість, результативність	Стійке багатофункціональне використання земель

В Україні надалі продовжується земельна реформа, яка висвітлює значну кількість проблем, пов'язаних із використанням земельно-ресурсного потенціалу територій. До них належать неповна інвентаризація, невизначені або помилкові межі, недостатня інтеграція кадастрових і містобудівних даних, деградація ґрунтів, слабка економічна мотивація охорони земель, конфлікти цільового призначення, обмежений доступ громад до фахових кадрів і нерівномірність цифровізації.

І. І. Кравчук, аналізуючи інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах сучасних викликів, виділяє багаторівневу ієрархію земельної політики та необхідність поєднання регулятивного впливу, продовольчої безпеки, захисту прав і стійкості земельних відносин на місцевому рівні [24]. Цей підхід важливий для Північно-Західного району, оскільки інституційні рішення мають одночасно підтримувати аграрне виробництво, охорону поліських екосистем, розвиток прикордонної інфраструктури й інтереси територіальних громад. Одновідомче управління не спроможне охопити всі ці функції.

М. А. Безмагоричних у порівняльно-правовому дослідженні євроінтеграційного виміру публічного управління земельними ресурсами пов'язує належне земельне врядування з нормативним регулюванням, інституційною системою, прозорими інформаційними механізмами та підзвітністю [25]. Автор звертає увагу на потребу подальшого функціонального розмежування повноважень, посилення принципу субсидіарності та гармонізації геопросторової інфраструктури з європейськими підходами. Для досліджуваного району євроінтеграційний аспект підсилюється прикордонним положенням Волинської області та значенням транскордонних екосистем.

Для досліджуваного району євроінтеграційний аспект підсилюється прикордонним положенням Волинської області та значенням транскордонних екосистем.

На регіональному рівні нормативно-правові засади конкретизуються через стратегії розвитку, програми охорони земель, схеми землеустрою, комплексні плани просторового розвитку територій громад, місцеві правила і рішення щодо земель комунальної власності. Ці документи не можуть суперечити законам, але визначають територіальні пріоритети та послідовність дій. Їхня якість залежить від повноти вихідних даних, оцінки альтернатив, стратегічної екологічної оцінки, участі заінтересованих сторін і зв'язку з бюджетним плануванням. Документ без визначених виконавців, строків, індикаторів і фінансування не формує дієвого інституційного механізму.

Для Волинської та Рівненської областей необхідна міжгалузева координація земельного, водного, лісового, природоохоронного, аграрного і містобудівного управління. Осушувальна система не може ефективно управлятися лише в межах окремої ділянки, оскільки водний режим має басейновий і ландшафтний характер. Охорона боліт і торфовищ впливає на сільськогосподарське використання прилеглих земель. Розширення забудови змінює стік, фрагментує угіддя й потребує транспортної інфраструктури. Саме тому територіальна, а не лише галузева координація є умовою збереження потенціалу.

Інформаційна взаємодія є критичним елементом інституційного забезпечення. Кадастрові відомості про ділянки, реєстраційні дані про права, інформація про ґрунти, лісовпорядкування, водні об'єкти, природоохоронні обмеження і містобудівні рішення створюються різними суб'єктами. Відсутність технічної та семантичної сумісності спричиняє дублювання, суперечності й затримки. Законодавство про кадастр і національну інфраструктуру геопросторових даних створює нормативні передумови інтеграції [17, 19], але фактичний результат залежить від стандартів, метаданих, відповідальності за оновлення та доступності сервісів.

Економічні інститути реалізації земельно-ресурсного потенціалу включають плату за землю, орендні відносини, земельні торги, кредитування,

страхування, компенсацію втрат, фінансування охоронних заходів і платежі за екосистемні послуги. Їхня функція полягає в узгодженні приватних стимулів із суспільними цілями. Якщо орендна плата залежить лише від короткострокової дохідності, а відповідальність за зниження родючості є слабкою, користувач отримує стимул до виснаження. Якщо охоронні обмеження не супроводжуються зрозумілими компенсаційними чи підтримувальними механізмами, зростає ризик їх неформального порушення. Тому економічне регулювання має бути частиною інституційного дизайну.

Критеріями якості нормативно-правового забезпечення є повнота, узгодженість, визначеність, стабільність, відповідність принципам сталого розвитку та можливість практичного виконання. Критеріями інституційного забезпечення виступають компетентність, достатність ресурсів, координація, цифрова зрілість, прозорість, підзвітність, швидкість процедур і досягнення вимірюваних результатів. Порівняння цих критеріїв дозволяє виявити тип проблеми. Якщо норма нечітка - потрібна правова зміна; якщо норма достатня, але не виконується - організаційне, кадрове, фінансове або контрольне рішення.

Нормативно-правова й інституційна системи мають бути орієнтовані не тільки на обіг ділянок, а й на відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Це передбачає встановлення довгострокових цілей якості ґрунтів, екологічно обґрунтованої структури угідь, водного режиму, збереження торфовищ, недопущення хаотичної забудови та відновлення порушених земель.

Висновки до першого розділу

У першому розділі узагальнено теоретико-методичні засади дослідження земельно-ресурсного потенціалу. ЗРП визначено як інтегровану сукупність кількісних, якісних, просторових, функціональних, економічних, екологічних і правових властивостей земель та можливостей їх використання і відтворення. Для його оцінювання обґрунтовано поєднання структурно-просторових, природно-якісних, виробничо-економічних, еколого-стабілізаційних та інституційно-управлінських показників.

Встановлено, що ефективність використання ЗРП визначається не максимізацією поточного господарського результату, а узгодженням продуктивності, екологічної стійкості та відтворення земель. Нормативно-правові засади задають допустимі режими використання, а інституційні забезпечують їх реалізацію через землеустрій, кадастр, просторове планування, економічні стимули та контроль. Для Північно-Західного економічного району це зумовлює необхідність територіально диференційованого підходу з урахуванням відмінностей Полісся і лісостепової частини.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

2.1 Природно-географічні передумови формування земельно-ресурсного потенціалу

Земельно-ресурсний потенціал Північно-Західного економічного району формується під впливом складної системи взаємопов'язаних природних чинників, які визначають просторову диференціацію земельних ресурсів, їх якісний стан, господарську придатність та можливості раціонального використання. Значне різноманіття взаємозв'язків між земельними ресурсами та компонентами природного середовища зумовлює необхідність комплексного дослідження територіальних співвідношень геологічної будови, рельєфу, кліматичних умов, ґрунтового і рослинного покриву, поверхневих і підземних вод та інших природних складових [1, 2]. Саме їх поєднання значною мірою визначає характер землекористування, структуру земельного фонду та напрями господарського освоєння території.

До Північно-Західного економічного району входять дві області (Волинська й Рівненська) загальною площею 40,3 тис. км² [3]. Фізико-географічне положення району визначається його розміщенням на заході Східноєвропейської рівнини. Переважна частина території належить до зони мішаних лісів Українського Полісся, а південні смуги - до лісостепових ландшафтів Волинської височини та Малого Полісся. Рельєф здебільшого рівнинний, зі слабкими ухілами та невеликими абсолютними висотами на півночі; на півдні він стає більш розчленованим. Така будова зумовлює повільний поверхневий стік у поліській частині, близьке залягання ґрунтових вод і поширення перезволожених земель. На височинах кращий природний дренаж поєднується з ризиком водної ерозії на схилах. Отже, навіть за

відносно компактної території земельні ресурси потребують різних систем використання: від регулювання водного режиму й лісомеліорації на півночі до протиерозійної організації угідь на півдні.

Національний атлас України відносить північ Волинської та Рівненської областей до фізико-географічної області Волинського Полісся, а південні території - до Волинської височинної області та суміжних лісостепових комплексів [4]. Межа між ними не є різкою: вона проявляється поступовою зміною літологічної основи, ґрунтів, рослинності та структури угідь.

Геологічна будова та рельєф виступають базовими природними чинниками формування земельно-ресурсного потенціалу, оскільки впливають на характер ґрунтоутворення, гідрологічні умови, інтенсивність ерозійних процесів та можливості господарського освоєння земель [3]. Для значної частини території дослідження характерний переважно рівнинний рельєф, що сприяє сільськогосподарському використанню території, однак наявність перезволожених і заболочених ділянок істотно обмежує інтенсивність землеробського освоєння окремих територій. Такі геоморфологічні особливості, з одного боку, створюють передумови для господарського використання території, а з іншого - сприяють уповільненому поверхневому стоку, перезволоженню та заболочуванню земель.

Важливе місце у формуванні земельно-ресурсного потенціалу Волинської та Рівненської областей належить кліматичним умовам. Клімат району помірно континентальний, з порівняно м'якою зимою, нежарким літом і достатнім у середньорічному вимірі зволоженням. Атлантичне перенесення повітря пом'якшує температурні контрасти, однак рівнинність території сприяє швидкому надходженню як вологих західних, так і холодних північних та сухих континентальних повітряних мас.

Агрокліматичне районування відображає перехід від вологішої та прохолоднішої півночі до теплішого півдня. У поліській зоні коротший безморозний період, повільніше прогрівання перезволожених ґрунтів і вищий ризик весняного вимокання посівів. Лісостепова частина має більшу суму

активних температур і ширший набір культур, однак у посушливі роки відчуває дефіцит продуктивної вологи [6].

Кліматичні зміни посилюють суперечність між традиційним уявленням про Полісся як зону надмірного зволоження та сучасними проявами літніх посух. Підвищення середньої температури збільшує випаровуваність, а нестійкий розподіл опадів призводить до ситуації, коли річна сума може залишатися близькою до норми, але тривалі сухі інтервали чергуються з короткими інтенсивними зливами. Зливові опади гірше поповнюють запаси ґрунтової вологи, спричиняють поверхневий стік, розмивання схилів і підтоплення понижень. На осушених торфових ґрунтах посуха прискорює мінералізацію органічної речовини та підвищує пожежну небезпеку. Тому меліоративні системи мають переорієнтовуватися з одностороннього відведення води на двобічне регулювання, затримання весняного стоку й підтримання оптимальних рівнів ґрунтових вод.

Річкова мережа району належить переважно до басейну Прип'яті - правої притоки Дніпра. Головними водними артеріями є Західний Буг, Прип'ять, Стир, Стохід, Турія, Горинь, Случ та Іква [3, 4]. Річки мають переважно рівнинний характер, невеликі похили, широкі долини й заплави. У поліській частині русла звивисті, течія повільна, а заплавні землі періодично затоплюються. Річкова мережа разом з озерами, болотами та каналами формує природний каркас водозабезпечення земель, впливає на рівень ґрунтових вод і мікроклімат. Водні об'єкти підтримують лучні угіддя, рибне господарство, рекреацію, забезпечують водою населення та виробництво, однак водоохоронні зони й прибережні захисні смуги водночас обмежують інтенсивну забудову та розорювання.

Лісові ресурси є однією з визначальних складових природного капіталу району. Лісистість тут істотно перевищує середній показник України, особливо на півночі Рівненської області та в поліських громадах Волині. Станом на початок 2024 року площа лісів Рівненської області оцінювалася приблизно у 839,8 тис. га; масиви зосереджені переважно у північній частині.

У породному складі вкритих лісовою рослинністю земель переважають хвойні насадження, насамперед сосна, помітну частку становлять м'яколистяні породи, меншу - твердолистяні [10]. Волинська область також має значні соснові, вільхові, березові й дубові масиви. Їх розміщення корелює з піщаними терасами, дерново-підзолистими ґрунтами та перезволоженими пониженнями.

Природно-заповідний фонд району представлений природними заповідниками, національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, заказниками, пам'ятками природи, заповідними урочищами та об'єктами садово-паркового мистецтва. На Волині ключове значення мають Шацький національний природний парк, Черемський природний заповідник, НПП «Прип'ять-Стохід» і Ківерцівський НПП «Цуманська пуща». Вони охоплюють озерні, болотні, заплавні й лісові комплекси, що забезпечують збереження біорізноманіття та водного режиму. Регіональна документація наголошує, що саме великі масиви й екологічні коридори, а не ізольовані ділянки, найефективніше підтримують стійкість ландшафтів [11].

2.2 Ґрунтовий покрив та його роль у формуванні земельно-ресурсного потенціалу

Ґрунтовий покрив Північно-Західного економічного району відзначається мозаїчністю, що зумовлена поєднанням різних ґрунотворних порід, рельєфу, рослинності та умов зволоження. У поліській частині переважають дерново-підзолисті ґрунти легкого гранулометричного складу. Вони сформувалися переважно на піщаних і супіщаних водно-льодовикових відкладах, мають невисокий вміст гумусу, кислу реакцію, слабку насиченість основами та низьку природну забезпеченість поживними елементами. Їх продуктивність істотно залежить від вапнування, органічних і мінеральних добрив, правильного чергування культур та збереження вологи. Без такого

комплексу заходів інтенсивне використання прискорює дегуміфікацію, підкислення й ущільнення.

У пониженнях поширені дернові оглеєні, лучні, болотні та торфово-болотні ґрунти. Вони містять значні запаси органічної речовини, проте їх агровиробничі властивості обмежені надмірним зволоженням, слабкою аерацією та нестійкістю після осушення. На півдні району, особливо в межах Волинської височини, зростає частка сірих і темно-сірих лісових ґрунтів, опідзолених і типових чорноземів. Вони мають вищу природну родючість і становлять основу інтенсивного землеробства. Національна доповідь щодо стану ґрунтів підкреслює, що родючість слід оцінювати не лише за запасом гумусу, а й за структурою, кислотністю, водним режимом та стійкістю до деградації [13].

Просторове поєднання ґрунтів визначає контрастність сільськогосподарського освоєння. У північних громадах великі площі ріллі розташовані серед лісів, боліт і луків; поля часто мають невеликі контури та неоднорідний ґрунтовий покрив. Це ускладнює механізований обробіток і потребує точнішого внесення меліорантів та добрив. У південних районах масиви орних земель більші, однак на хвилястому рельєфі посилюється ерозійна небезпека. Схилові землі потребують контурної організації території, ґрунтозахисних сівозмін, мінімального обробітку та відновлення лісосмуг. Таким чином, однакова площа ріллі має різну продуктивну спроможність і різні витрати підтримання родючості.

Важливою регіональною проблемою є підвищена кислотність ґрунтів. Вона знижує доступність фосфору, погіршує умови живлення культур і посилює рухомість окремих токсичних елементів. Скорочення масштабів вапнування після трансформації аграрного сектору сприяло повторному підкисленню частини угідь. Паралельно спостерігаються дегуміфікація та дисбаланс поживних речовин через недостатнє внесення органічних добрив, зменшення поголів'я худоби й вузьку спеціалізацію рослинництва. Еколого-агрохімічна паспортизація полів має стати основою диференційованого

управління: землі з кращими параметрами доцільно використовувати інтенсивніше, а малопродуктивні, ерозійно небезпечні та перезволожені ділянки - залужувати, заліснювати або включати до природоохоронних мереж.

За умовами зволоження територія поділяється на райони надмірного, тимчасово надмірного, нестійкого та локально недостатнього зволоження. Стійке надмірне зволоження характерне для болотних масивів, низьких терас і безстічних понижень північного Полісся. Тут ґрунтові води залягають близько до поверхні, а періоди перезволоження можуть охоплювати значну частину вегетації. Тимчасово надмірне зволоження властиве плоским вододілам і оглеєним ґрунтам, де надлишок води виникає навесні або після сильних опадів. У районах нестійкого зволоження водний баланс залежить від конкретного року: весняний надлишок може змінюватися літнім дефіцитом.

Недостатнє зволоження дедалі частіше проявляється на піщаних ґрунтах і південних орних масивах у періоди високих температур. Легкі ґрунти мають низьку водоутримувальну здатність, тому навіть нетривала відсутність опадів обмежує врожай. Натомість важчі суглинкові ґрунти краще акумулюють воду, але за надмірних опадів можуть ущільнюватися і перезволожуватися. Ця мінливість робить водний режим ключовим обмежувачем земельного потенціалу. Державна стратегія зрошення та дренажу до 2030 року передбачає модернізацію меліоративної інфраструктури й перехід до інтегрованого управління водними ресурсами [14]. Для регіону найважливіше забезпечити можливість не лише скидати, а й утримувати та перерозподіляти воду.

2.3 Осушувальна меліорація як чинник трансформації земельно-ресурсного потенціалу

Масштабне проведення осушувальних меліорацій на території Українського Полісся у XX ст. стало одним із найвагоміших чинників антропогенної трансформації природних ландшафтів і земельно-ресурсного потенціалу регіону. Формування розгалуженої мережі відкритих каналів,

дренажних систем та гідротехнічних споруд було спрямоване передусім на регулювання водного режиму надмірно зволжених територій, збільшення площ сільськогосподарських угідь та підвищення інтенсивності їх господарського використання [15]. Унаслідок зниження рівня ґрунтових вод значні площі перезволжених земель були залучені до сінокісного, пасовищного та рілньничого використання. Осушення сприяло швидшому весняному просиханню ґрунту, поліпшенню умов для проведення польових робіт і застосування сільськогосподарської техніки, а на перезволжених мінеральних ґрунтах за умови належного регулювання водного та поживного режимів забезпечувало підвищення продуктивності угідь [16, 17].

Водночас тривале функціонування осушувальних систем засвідчило неоднозначність їх впливу на земельні ресурси Полісся. Значна частина меліоративної інфраструктури створювалася з орієнтацією переважно на відведення надлишкової вологи, тоді як можливості акумуляції води та зворотного регулювання рівня ґрунтових вод залишалися обмеженими. За умов сучасних кліматичних трансформацій, зростання температурного фону та збільшення повторюваності періодів недостатнього зволоження така конструктивна особливість систем може посилювати дефіцит вологи впродовж вегетаційного періоду [15, 17]. Крім того, фізичне зношення гідротехнічних споруд, замулення й заростання каналів, недостатній рівень технічного обслуговування та організаційні проблеми управління меліоративною інфраструктурою ускладнюють підтримання оптимального водно-повітряного режиму ґрунтів.

Особливо значні негативні наслідки тривалого осушення характерні для торфових і торфово-болотних ґрунтів. Після зниження рівня ґрунтових вод та надходження кисню до торфового горизонту активізуються процеси аеробного розкладання і мінералізації органічної речовини. У результаті відбувається ущільнення торфу, поступове зменшення потужності органогенного горизонту та погіршення водно-фізичних властивостей ґрунту [17]. Тривале використання таких земель за умов надмірного осушення

призводить до поступового спрацювання торфового шару, а отже, до зменшення природного потенціалу відповідних земельних ресурсів.

Сучасна політика використання осушених земель території дослідження має ґрунтуватися на диференційованому підході, що враховує тип ґрунтів, ступінь їх деградації, фактичний водний режим, технічний стан меліоративної мережі та економічну доцільність подальшого господарського використання. На продуктивних мінеральних ґрунтах доцільними є реконструкція та модернізація гідротехнічних споруд, очищення каналів, запровадження двостороннього регулювання водного режиму, застосування ґрунтозахисних систем землеробства та проведення постійного еколого-меліоративного моніторингу [15, 16]. В умовах кліматичних змін функціональне призначення меліоративних систем повинно поступово трансформуватися від переважного відведення надлишкової води до комплексного управління нею, включаючи її утримання та використання в періоди недостатнього зволоження [19].

Для деградованих торфових земель, де подальше рільниче використання супроводжується значними екологічними ризиками або є економічно малоефективним, перспективним напрямом є відновлення наближеного до природного водного режиму. Повторне зволоження сприяє уповільненню мінералізації органічної речовини, збереженню торфового шару, відновленню водорегулювальних функцій та створенню передумов для відновлення болотних екосистем [18]. Водночас повне вилучення таких земель із господарського використання не завжди є єдиним можливим рішенням. Одним із сучасних підходів є палюдикультура, що передбачає господарське використання повторно зволених органогенних ґрунтів без їх глибокого осушення. Вирощування очерету, рогозу, вільхи та інших видів, пристосованих до високого рівня ґрунтових вод, дає можливість отримувати біомасу, одночасно мінімізуючи подальше руйнування торфового покладу [18].

Наслідки меліоративного освоєння земель необхідно враховувати й під час просторового планування територій громад Волинської та Рівненської

областей. Прийняття обґрунтованих управлінських рішень потребує інвентаризації меліоративної інфраструктури, визначення технічного стану каналів і гідротехнічних споруд, уточнення меж меліорованих масивів, виявлення деградованих і пожежонебезпечних торфовищ, а також територій, перспективних для відновлення водно-болотних екосистем. При цьому меліоровану земельну ділянку необхідно розглядати як складову єдиної водогосподарської системи та водозбірного басейну, оскільки зміна режиму водовідведення на одній території може безпосередньо впливати на гідрологічні умови суміжних земель і водних об'єктів [15, 19].

Таким чином, вплив осушувальної меліорації на земельно-ресурсний потенціал Західного Полісся має комплексний та суперечливий характер. З одного боку, проведення меліоративних заходів дало змогу залучити значні площі перезволожених земель до сільськогосподарського використання та підвищити продуктивність окремих видів угідь. З іншого боку, надмірне й недостатньо регульоване осушення, насамперед торфових ґрунтів, спричинило активізацію деградаційних процесів, втрату органічної речовини, порушення природного водного режиму та зниження екологічної стійкості ландшафтів [17, 19]. Тому роль ґрунтового покриву у формуванні земельно-ресурсного потенціалу регіону не може оцінюватися виключно через показники природної родючості. Вона охоплює стійкість ґрунтів до антропогенного навантаження, їх здатність акумулювати вуглець і регулювати водний режим, витрати на функціонування меліоративної інфраструктури, а також можливість довготривалого збереження продуктивності земель за умов сучасних кліматичних змін.

2.4 Соціально-економічні особливості та галузева структура економічного району

У системі економічного районування України Північно-Західний економічний район виконує аграрно-лісогосподарські, промислові,

транспортно-транзитні, рекреаційні та прикордонні функції. Його положення між центральними районами України та ринками Європейського Союзу створює передумови для логістики, перероблення аграрної й лісової сировини, транскордонної кооперації. Водночас близькість кордону з Білоруссю після 2022 року перетворила частину території на простір підвищених безпекових обмежень. Це впливає на доступ до земель, інвестиційні рішення, режим лісокористування, туристичні потоки та просторове планування прикордонних громад.

Після адміністративно-територіальної реформи 2020 року Волинська область поділяється на чотири райони - Володимирський, Камінь-Каширський, Ковельський і Луцький та 54 територіальні громади. Рівненська область також має чотири райони - Вараський, Дубенський, Рівненський і Сарненський та 64 громади (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Адміністративно-територіальний устрій Північно-Західного економічного району

Новий територіальний устрій наблизив значну частину повноважень із просторового планування та управління комунальними землями до базового рівня. Офіційний портал децентралізації фіксує склад, площі та центри громад і районів, що є вихідною інформацією для планувальних документів [21].

Передача земель державної власності за межами населених пунктів у комунальну власність розширила ресурсну базу громад, але водночас підвищила вимоги до кадастрового обліку, інвентаризації та контролю. Наявність права розпорядження ще не означає ефективного використання: потрібні відомості про обмеження, меліоративні мережі, ґрунти, природоохоронні території й фактичних користувачів. Комплексні плани просторового розвитку мають узгоджувати житлову забудову, промислові майданчики, сільськогосподарські угіддя, ліси та екологічну мережу. Для малих громад критичною є фахова спроможність готувати документацію, проводити земельні аукціони та запобігати самовільному зайняттю ділянок.

Система розселення району має поліцентричний характер із домінуванням обласних центрів Луцька та Рівного. Важливими міжрайонними центрами є Ковель, Володимир, Нововолинськ, Дубно, Сарни, Вараш і Острог. Луцьк та Рівне концентрують управлінські, освітні, медичні, фінансові й сервісні функції, формуючи зони приміського розселення та активного ринку земель.

До повномасштабної війни демографічний розвиток обох областей характеризувався природним скороченням населення, старінням і міграційним впливом працездатних осіб, передусім із сільських та периферійних громад. Водночас вікова структура була дещо сприятливішою, ніж у багатьох центральних і північних областях України. Трудовий потенціал підтримувався мережею закладів освіти в Луцьку, Рівному, Острозі та інших містах, а також традиційно високою участю населення у малому підприємстві, сільському господарстві та транскордонній трудовій міграції. Статистичні щорічники областей є базою для довоєнних порівнянь, однак після 2022 року регулярність і повнота частини демографічних показників обмежені.

Війна одночасно спричинила мобілізацію, зовнішню міграцію, втрати населення та приплив внутрішньо переміщених осіб. На початок 2024 року на Волині статус ВПО мали близько 46–48 тис. осіб, серед яких значну частку становили діти, пенсіонери й люди з інвалідністю [23]. У Рівненській області на 31 січня 2024 року було зареєстровано 48,8 тис. ВПО [24]. Ці цифри є адміністративними й не тотожні фактичній чисельності постійно присутнього населення, оскільки частина людей змінює місце проживання або не оновлює статус. Проте вони свідчать про додаткове навантаження на житловий фонд, освіту, медицину, соціальний захист і земельні ділянки під тимчасове чи постійне житло.

Галузева структура господарського комплексу поєднує промисловість, сільське й лісове господарство, будівництво, транспорт, торгівлю та послуги. У промисловості важливими є харчове виробництво, деревооброблення, машинобудування, виробництво будівельних матеріалів, хімічна промисловість та енергетика. Рівненська АЕС у Вараші є потужним енергетичним вузлом, а видобування базальту, граніту, торфу й бурштину формує специфічні земельні конфлікти. Кар'єри та нелегальні виробки порушують рельєф, ґрунти й водний режим, тому потребують рекультивації та подальшого функціонального перепрофілювання.

Агропромисловий комплекс є базовим користувачем земель і провідним елементом спеціалізації району. Рослинництво представлене зерновими та зернобобовими культурами, ріпаком, соєю, кукурудзою, картоплею, овочами, цукровими буряками й кормовими культурами. На продуктивніших ґрунтах півдня концентруються інтенсивні посіви зернових і технічних культур. Поліські райони традиційно спеціалізуються на картоплярстві, кормовиробництві, молочному скотарстві, вирощуванні ягід, а також поєднанні сільського та лісового господарства. Структура посівів останніх років змінюється під впливом цін, логістики, клімату та технологій: зростає роль експортно орієнтованих культур, що підвищує доходність, але може звужувати сівозміни.

У Рівненській області сільське господарство традиційно формувало близько п'ятої частини валової доданої вартості та забезпечувало сировиною харчову промисловість; пріоритетними визначалися зерно, овочі, картопля, цукрові буряки, молоко й м'ясо [25]. На Волині вагомими є зернове господарство, птахівництво, молочне скотарство, картоплярство та переробка харчової сировини. Офіційна статистика воєнного періоду публікується з обмеженнями, тому аналіз актуальної динаміки доцільно базувати на поєднанні відкритих статистичних матеріалів, повідомлень обласних адміністрацій і даних підприємств, чітко зазначаючи період кожного показника [26].

У 2022–2025 роках аграрне виробництво району зберігало відносну стійкість завдяки віддаленості від лінії фронту та близькості до західного кордону. Водночас зростання вартості ресурсів, дефіцит працівників, енергетичні й логістичні проблеми стимулювали диверсифікацію збуту, розвиток переробки, ягідництва, органічного виробництва та тваринництва [27].

Функціонування ринку сільськогосподарських земель посилює значення достовірного кадастру, оцінки земель, визначеності прав власності та оренди. Водночас охорона земель потребує стимулювання ґрунтозахисних заходів і консервації деградованих угідь. Закон України «Про охорону земель» визначає збереження родючості та запобігання деградації важливими засадами землекористування [28].

За особливостями формування земельного потенціалу можна виділити приміський тип навколо Луцька і Рівного, інтенсивно аграрний - у південних районах, поліський лісо-аграрний та природоохоронний водно-болотний. Кожен із них характеризується різним співвідношенням господарських і природоохоронних функцій земель.

Ефективна регіональна політика має враховувати ці територіальні відмінності, використовуючи просторове планування, цифровий кадастр, агрохімічні обстеження, управління водними та лісовими ресурсами.

Висновки до розділу 2

У розділі встановлено, що формування земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району визначається поєднанням природно-географічних, ґрунтово-гідрологічних і соціально-економічних чинників. Поліська частина характеризується більшою лісистістю, заболоченістю, поширенням кислих і перезволожених ґрунтів та значною роллю меліорації; південна лісостепова - вищою родючістю ґрунтів, сільськогосподарською освоєністю та інтенсивністю орного використання.

Виявлені територіальні відмінності зумовлюють необхідність диференційованого землекористування. Для поліських територій пріоритетними є регулювання водного режиму, збереження торфових, лісових і водно-болотних комплексів; для південних районів - охорона родючості, протиерозійні заходи та збалансована структура сільськогосподарських угідь. Соціально-економічні зміни, децентралізація, військові ризики та кліматичні трансформації посилюють значення кадастрової повноти, просторового планування і адаптивного управління земельними ресурсами.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

3.1 Структура та динаміка земельного фонду Північно-Західного економічного району

Земельні ресурси є базовою складовою природно-ресурсного потенціалу території та просторовою основою функціонування практично всіх видів господарської діяльності. Їх кількісні й структурні характеристики визначають можливості розвитку аграрного та лісгосподарського виробництва, розселення, транспортної інфраструктури, природоохоронної діяльності й рекреації. Тому оцінка структури земельного фонду є необхідною передумовою визначення сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району.

Північно-Західний економічний район охоплює Волинську та Рівненську області, сукупна площа яких становить близько 40,2 тис. км². Волинська область займає 20 144 км², Рівненська - 20 047 км² [26, 27]. Практично однакові розміри областей створюють зручну основу для порівняльного аналізу, однак структура їх землекористування помітно відрізняється внаслідок поєднання поліських і лісостепових ландшафтів, різної лісистості, заболоченості, ґрунтового покриття та ступеня сільськогосподарського освоєння.

Після адміністративно-територіальної реформи 2020 р. у кожній з областей сформовано по чотири укрупнені райони. У Волинській області це Володимирський, Камінь-Каширський, Ковельський і Луцький райони, у Рівненській - Вараський, Дубенський, Рівненський та Сарненський [26, 27]. Така реорганізація змінила просторову базу регіонального аналізу, оскільки

сучасні райони поєднали території з різними природними умовами та різним історично сформованим рівнем господарського освоєння.

Як видно з рис. 3.1, найбільші територіальні масиви зосереджені у Ковельському, Рівненському та Сарненському районах. Їх великі площі поєднують різні типи землекористування, тому середньорайонні показники потребують обережного трактування.

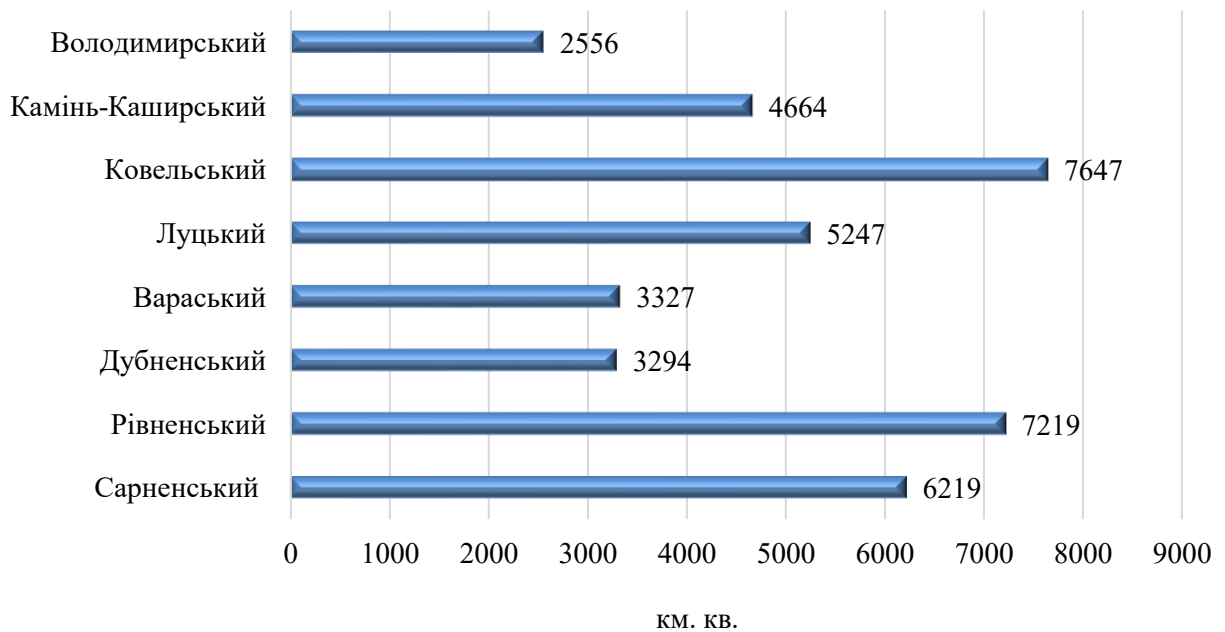

Рисунок 3.1 – Площа сучасних районів Північно-Західного економічного району, км²

У структурі земельного фонду Волинської області провідне місце займають сільськогосподарські угіддя (табл. 3.1). За останніми повними кількісними показниками, наведеними в Екологічному паспорті Волинської області за 2024 р., вони охоплюють близько 1048,0 тис. га, або 52,0 % території області [28]. Рілля займає близько 672,6 тис. га (33,4 % загальної площі), а сіножаті й пасовища - понад 360 тис. га. Значна частка природних кормових угідь пов'язана з поширенням перезволожених і заплавних ландшафтів Полісся.

Другою за площею складовою земельного фонду Волині є ліси та інші лісовкриті землі - близько 697,7 тис. га, або 34,6 % території. Відкриті заболочені землі займають близько 115,8 тис. га (5,8 %), землі під водою - близько 45,4 тис. га (2,3 %) [28]. Таким чином, поряд з аграрним використанням важливу роль відіграють природні та напівприродні угіддя, що виконують водорегулювальні, кліматорегулювальні й природоохоронні функції.

Таблиця 3.1 – Основні складові земельного фонду Волинської та Рівненської областей

Вид земель	Волинська		Рівненська	
	тис. га	%	тис. га	%
Загальна територія	2014,4	100,0	2005,1	100,0
Сільськогосподарські угіддя	1048,0	52,0	926,2	46,2
у т. ч. рілля	672,6	33,4	656,8	32,8
сіножаті та пасовища	363,7	18,0	254,2	12,7
багаторічні насадження	11,7	0,6	11,7	0,6
Ліси та інші лісовкриті площі	697,7	34,6	805,8	40,2
Відкриті заболочені землі	115,8	5,8	106,6	5,3
Землі під водою	45,4	2,3	43,2	2,2

Рівненська область характеризується ще більшою часткою лісового компонента - із 2005,1 тис. га загальної території сільськогосподарські угіддя займають 926,2 тис. га (46,2 %), ліси та інші лісовкриті площі - 805,8 тис. га (40,2 %), відкриті заболочені землі - 106,6 тис. га, поверхневі води - 43,2 тис. га [29]. Забудовані землі становлять близько 59,6 тис. га.

Порівняння двох областей показує, що Волинь є дещо більш аграрно освоєною, тоді як Рівненщина має вищу лісистість. Водночас частка ріллі у загальній площі областей майже однакова, що свідчить: основна структурна

відмінність формується не стільки орними землями, скільки співвідношенням лісів, природних кормових угідь, боліт та інших природних територій.

Графічне зіставлення (рис. 3.2) чітко демонструє дві провідні спеціалізації земельного фонду району: аграрну - дещо виразнішу на Волині, та лісову - виразнішу на Рівненщині. Частки боліт і водних поверхонь в обох областях є близькими.

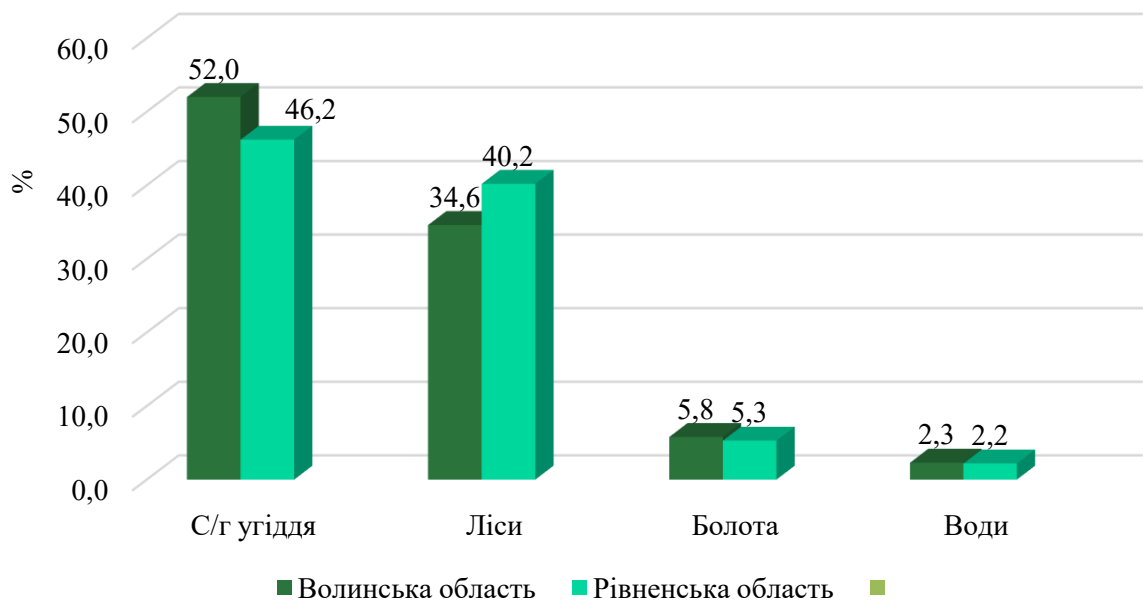

Рисунок 3.2 – Порівняльна структура земельного фонду Волинської та Рівненської областей, %

Узагальнення обласних показників дає змогу охарактеризувати земельний фонд Північно-Західного економічного району в цілому (табл. 3.2). Сукупна площа сільськогосподарських угідь становить приблизно 1974,2 тис. га, тобто близько 49,1 % території району. Ліси та інші лісовкриті площі займають близько 1503,5 тис. га, або 37,4 %. Відкриті заболочені землі перевищують 222 тис. га, а землі під водою - близько 88,6 тис. га.

Таке співвідношення свідчить про аграрно-лісогосподарський характер земельно-ресурсного потенціалу району. На відміну від найбільш розораних

центральных та південних регіонів України, Північно-Західний район зберігає значний природний каркас, сформований лісами, болотами, луками, пасовищами й водоймами. Це підвищує екологічну стійкість ландшафтів, однак не виключає локальних проблем надмірної розораності, ерозії та дегуміфікації ґрунтів у південних частинах району.

Таблиця 3.2 – Узагальнена структура земельних угідь Північно-Західного економічного району

Вид земель	Площа, тис. га	Частка, %
Загальна територія	4019,5	100,0
Сільськогосподарські угіддя	1974,2	49,1
у т. ч. рілля	1329,4	33,1
сіножаті та пасовища	617,9	15,4
багаторічні насадження	23,4	0,6
Ліси та інші лісовкриті площі	1503,5	37,4
Відкриті заболочені землі	222,4	5,5
Землі під водою	88,6	2,2

Особливо показовою є структура сільськогосподарських угідь. Рілля формує близько двох третин їх площі, тоді як сіножаті й пасовища займають майже третину. Висока частка природних кормових угідь є характерною рисою поліського типу землекористування. У північних районах природні кормові угіддя відіграють не лише виробничу, а й екологічну роль, підтримуючи водний режим та біорізноманіття.

У південних лісостепових частинах району ситуація інша: більш родючі ґрунти, краща теплозабезпеченість і нижча заболоченість сприяли інтенсивнішому залученню земель до орного використання. Для Волинської області це підтверджують високі показники розораності Володимирського та Луцького районів - відповідно 54,1 і 47,7 % території [12]. Розораність

сільськогосподарських угідь у цих районах перевищує 70 %, тоді як у поліських районах показник є відчутно нижчим [12].

Підвищена розораність є не лише показником господарської інтенсивності, а й індикатором екологічного навантаження. Тривале використання ріллі без достатнього відновлення органічної речовини спричиняє дегуміфікацію, погіршення структури ґрунту, ущільнення, ерозійні процеси та зниження водоутримувальної здатності. Тому оцінка земельно-ресурсного потенціалу має враховувати не лише площу продуктивних угідь, а й їх екологічний стан.

Для поліської частини Волинської та Рівненської областей важливим чинником формування земельного фонду є меліорація. Осушення значних площ у ХХ ст. розширило господарське використання перезволожених земель, але водночас змінило водний режим ландшафтів. На торфових ґрунтах надмірне осушення може активізувати мінералізацію органічної речовини, просідання поверхні та підвищення пожежної небезпеки. Сучасна політика використання таких земель повинна поєднувати економічні завдання з відновленням оптимального гідрологічного режиму.

Для північних районів Рівненщини додатковим обмеженням залишається радіоактивне забруднення, сформоване після аварії на Чорнобильській АЕС. Воно вплинуло на режим використання частини сільськогосподарських і лісових угідь та зумовило необхідність довготривалого радіологічного контролю [29, 30]. Отже, кількісно значні земельні ресурси не завжди можуть бути використані з однаковою інтенсивністю, а їх реальна господарська цінність залежить від якісного та екологічного стану.

Аналіз динаміки земельного фонду найбільш повно можна простежити на прикладі Волинської області (табл. 3.3). Загальна площа області протягом цього періоду залишалась сталою - 2014,4 тис. га, однак внутрішній розподіл земель між основними видами використання поступово змінювався.

Площа земель сільськогосподарського призначення зменшилась з 1101,1 тис. га у 1995 р. до 1063,6 тис. га у 2018 р., тобто на 37,5 тис. га. Натомість площа лісів та інших лісовкритих територій зросла з 678,2 до 697,6 тис. га. Збільшилися також площі забудованих земель і земель під водою, тоді як відкриті заболочені землі дещо скоротилися [32].

Таблиця 3.3 – Динаміка основних видів земель Волинської області у 1995–2018 рр., тис. га

Вид земель	1995	2000	2005	2010	2018
Загальна площа	2014,4	2014,4	2014,4	2014,4	2014,4
Землі с.-г. призначення	1101,1	1092,0	1086,9	1083,0	1063,6
Ліси та лісовкриті площі	678,2	687,8	691,8	695,1	697,6
Відкриті заболочені землі	118,8	116,1	116,0	116,7	115,7
Забудовані землі	57,4	57,0	57,0	59,2	61,6
Землі під водою	43,0	45,0	45,6	45,4	45,5
Інші землі	15,9	16,5	17,1	15,0	30,4

Після середини 2010-х років можливості побудови безперервних статистичних рядів суттєво ускладнилися. У сучасних екологічних паспортах частина показників наводиться за останнім доступним роком попереднього обліку, а не як новий щорічний земельний баланс [28, 33]. Це пов'язано зі зміною системи статистичної звітності та переходом до кадастрових і геоінформаційних джерел. Відповідно, відсутність нового числа у таблиці не означає автоматичної незмінності землекористування.

З огляду на це для сучасного аналізу доцільно поєднувати кілька типів джерел: екологічні паспорти та регіональні доповіді, матеріали Держстату, Державного земельного кадастру, документи обласних і районних адміністрацій, стратегії розвитку та геоінформаційні ресурси. Такий підхід

підвищує надійність висновків і дозволяє відокремити реальні зміни земельного фонду від змін методики обліку.

Адміністративно-територіальна реформа посилила роль територіальних громад у регулюванні землекористування. Передача значних масивів земель державної власності за межами населених пунктів у комунальну власність створила нові можливості для просторового планування, інвентаризації та ефективнішого використання земель. Водночас вона підвищила вимоги до якості кадастрової інформації, розмежування земель, визначення обмежень у використанні та врахування екологічних функцій територій [31].

Сучасна структура земельного фонду Північно-Західного економічного району загалом є більш екологічно збалансованою, ніж у багатьох інтенсивно розораних регіонах України. Ліси, болота, водні поверхні, сіножаті та пасовища утворюють значний природний каркас. Проте екологічна збалансованість має виразний просторовий характер: у поліській зоні домінують природні й напівприродні угіддя, тоді як південні лісостепові території характеризуються високою аграрною освоєністю.

Для південних районів основним напрямом оптимізації має бути зменшення деградаційного навантаження на ріллю, впровадження ґрунтозахисних сівозмін, відновлення лісосмуг, консервація еродованих і малопродуктивних земель. Для північних районів пріоритетними є охорона водно-болотних комплексів, раціональне лісокористування, відновлення гідрологічного режиму меліорованих земель і недопущення необґрунтованого розширення ріллі.

Таким чином, сучасний земельний фонд Північно-Західного економічного району характеризується поєднанням аграрного та лісового типів використання. Близько половини території становлять сільськогосподарські угіддя, понад третину - ліси й інші лісовкриті площі. Внутрішньорегіональні відмінності мають закономірний природно-зональний характер: з півдня на північ зменшуються аграрна освоєність і розораність та зростає роль лісових, болотних і водних земель.

Виявлені особливості структури земельного фонду безпосередньо визначають напрями подальшого аналізу земельно-ресурсного потенціалу. Значна частка лісів у двох областях, особливо у Рівненській, зумовлює необхідність окремої оцінки ресурсного потенціалу лісового господарства, його територіальної диференціації, відтворення та ефективності використання, що є предметом наступного підрозділу.

3.2 Оцінка ресурсного потенціалу лісового господарства Північно-Західного економічного району

Лісові ресурси є однією з провідних складових земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району. Їх значення визначається не лише запасами деревини та можливостями господарського використання, але й здатністю лісових екосистем виконувати ґрунтозахисні, водорегулювальні, кліматорегулювальні, рекреаційні та природоохоронні функції. В умовах Волинської та Рівненської областей лісовий компонент має особливу вагу, оскільки значна частина території належить до зони Західного Полісся, де ліси історично формували природний каркас території та виступали важливою базою розвитку місцевого господарства [28, 29, 34].

Ресурсний потенціал лісового господарства доцільно розглядати як сукупність кількісних і якісних характеристик лісового фонду, запасів деревини, породної та вікової структури насаджень, можливостей відтворення лісів, заготівлі й реалізації деревини, а також недеревних, рекреаційних та екологічних функцій лісів. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише фактичний обсяг залучення лісових ресурсів у господарський обіг, а й довгострокову здатність лісового сектору забезпечувати економічні, соціальні та природоохоронні потреби регіону [35].

Північно-Західний економічний район належить до найбільш заліснених територій України. У структурі земельного фонду Рівненської області ліси та інші лісовкриті площі займають понад 40 %, у Волинській - близько 35 %, що

істотно перевищує середній показник лісистості України [28, 29]. Така концентрація лісових земель формує потужну сировинну базу для лісового господарства, деревообробної та меблевої промисловості, а також створює значний потенціал для розвитку рекреації, екотуризму та використання недревних ресурсів.

Показники табл. 3.4 засвідчують вищу роль лісових земель у структурі Рівненської області [36]. Водночас обидві області характеризуються значною внутрішньою територіальною диференціацією. Найвища лісистість зосереджена в північних поліських районах, тоді як у південній лісостеповій частині частка лісів істотно менша.

Таблиця 3.4 – Основні характеристики лісового фонду Північно-Західного економічного району

Показник	Волинська область	Рівненська область
Площа лісів та інших лісовкритих земель, тис. га	близько 697,7	близько 805,8
Частка лісів у структурі земельного фонду, %	34,6	40,2
Переважна природна зона	Західне Полісся, частково Лісостеп	Полісся, частково Лісостеп
Домінуюча група порід	хвойні	хвойні
Частка хвойних насаджень, %	60	66
Найбільш заліснені сучасні райони	Камінь-Каширський, Ковельський	Сарненський, Вараський

Однією з важливих характеристик лісового фонду є показник лісистості території. На досліджуваній території цей показник зазнав значних змін у післявоєнний період, що було зумовлено станом господарства та його відновленням протягом десятиліть (рис. 3.3). Як видно з рис. 3.3, найінтенсивніше збільшення лісистості в обох областях відбулося в другій

половині XX ст. Надалі темпи зростання сповільнилися, що є закономірним у регіоні з уже сформованою структурою землекористування та обмеженою кількістю земель, придатних для подальшого лісорозведення.

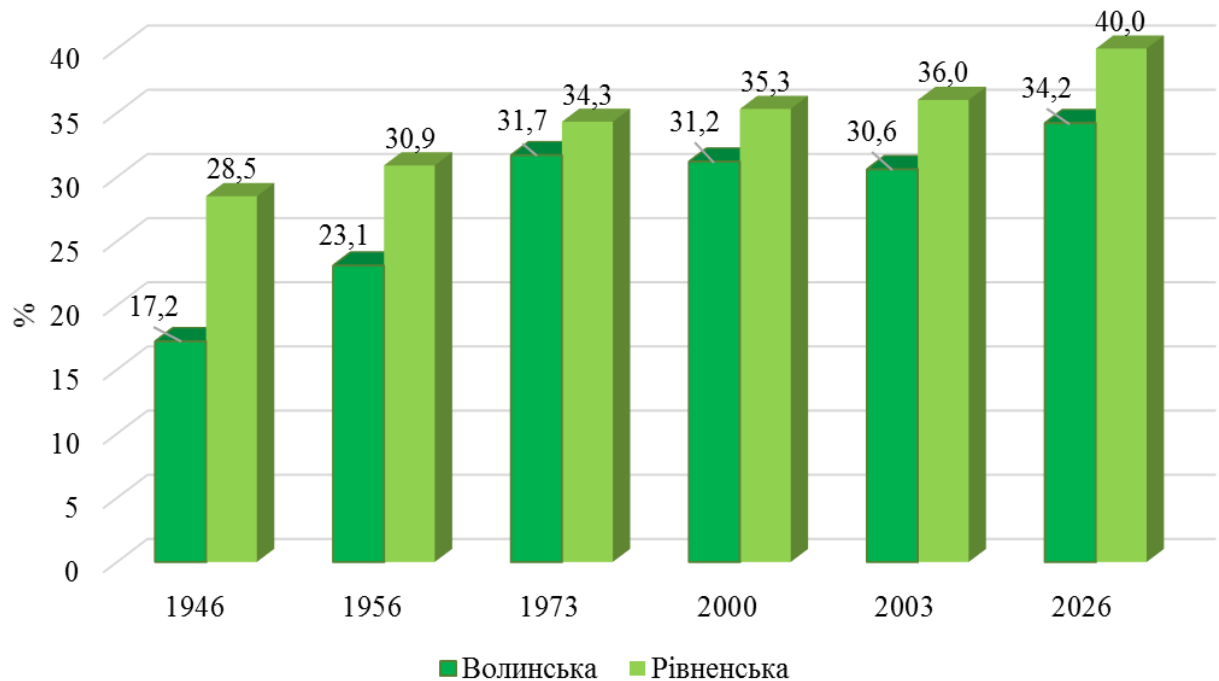

Рисунок 3.3 – Динаміка лісистості у повоєнний період, %

Територіальна нерівномірність лісистості зумовлена передусім природно-зональними відмінностями. У поліській частині поширені дерново-підзолисті, піщані та супіщані ґрунти, значні площі перезволожених і заболочених земель, що історично обмежувало інтенсивне землеробство та сприяло збереженню великих лісових масивів. На півдні, де переважають родючіші ґрунти й інтенсивніше сільськогосподарське освоєння, частка лісів закономірно зменшується.

Важливою характеристикою лісоресурсного потенціалу є породний склад насаджень. Для обох областей характерне переважання хвойних порід, передусім сосни звичайної. Це безпосередньо пов'язано з природними умовами Полісся, де соснові ліси добре пристосовані до поширених піщаних і

супіщаних ґрунтів. У Волинській області хвойні насадження становлять близько 60 % лісової площі, у Рівненській - близько 66 % (рис. 3.4).

М'яколистяні породи представлені переважно березою, вільхою та осикою. Їх частка становить близько 24 % на Волині та 23 % на Рівненщині. Твердолистяні насадження - дуб, граб, ясен та інші породи - займають відповідно близько 16 і 11 %. Переважання хвойних насаджень підвищує господарську цінність лісів як сировинної бази, але одночасно посилює ризики, пов'язані з пожежами, масовим поширенням шкідників і зниженням стійкості монодомінантних насаджень до кліматичних змін.

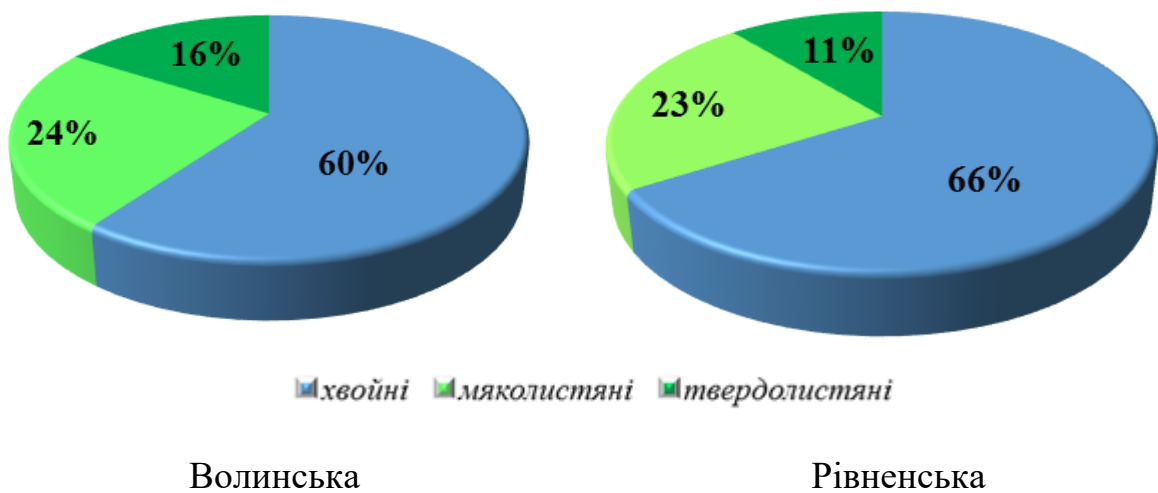

Рисунок 3.4 – Породна структура лісів Північно-Західного економічного району, %

Порівняння породної структури (рис. 3.4) показує, що Рівненська область має ще більш виражене домінування хвойних насаджень. Це частково пояснює більші абсолютні обсяги заготівлі хвойної ділової деревини у Рівненській області.

Водночас ресурсний потенціал лісів не можна зводити лише до запасів деревини. Ліси Північно-Західного району мають значні недеревні ресурси - гриби, ягоди, лікарські рослини, березовий сік, продукти бджільництва. Важливими є також рекреаційні функції, особливо в районах із великими

лісовими масивами, озерами, природно-заповідними територіями та сприятливими ландшафтами. Це дає підстави розглядати лісовий потенціал як багатофункціональний природно-господарський комплекс.

З економічної точки зору ключовим показником використання лісосировинного потенціалу є обсяг заготівлі та реалізації деревини. Станом на 01.01.2024 р. у Волинській області було заготовлено 1160,8 тис. м³ деревини, у Рівненській — 1490,2 тис. м³. Обсяг усіх видів виробленої лісової продукції становив відповідно 1143,7 та 1379,4 тис. м³ (табл. 3.5) [36].

Таблиця 3.5 – Заготівля та реалізація деревини за видами лісової продукції у Північно-Західному економічному районі станом на 01.01.2024 р.

Показник	Кількість виробленої лісової продукції, тис.м ³	Кількість лісової продукції, реалізованої в межах України, тис.м ³	Вартість лісової продукції, реалізованої в межах України, млн. грн	Середня ціна реалізації одиниці лісової продукції, реалізованої в межах України, грн за м ³
Волинська				
Кількість заготовленої деревини	1160,8	х	х	х
Усі види виробленої лісової продукції	1143,7	980,0	1664,5	1698,5
Діловий круглий ліс	638,8	483,0	1196,0	2476,1
- хвойних порід	523,2	369,6	749,9	2028,9
- листяних порід	115,6	113,4	446,1	3933,3
Паливна деревина	504,9	497,0	468,5	942,7
Рівненська				
Кількість заготовленої деревини	1490,2	х	х	х
Усі види виробленої лісової продукції	1379,4	1402,4	2201,2	1569,6
Діловий круглий ліс	705,5	710,9	1584,4	2228,6
- хвойних порід	618,5	624,1	1222,9	1959,4
- листяних порід	87,0	86,8	361,5	4165,0
Паливна деревина	673,9	691,5	616,8	892,0

Дані табл. 3.5 демонструють вищий абсолютний рівень використання лісосировинного потенціалу Рівненської області. Обсяг заготівлі деревини тут приблизно на 28 % перевищує волинський. Аналогічна перевага спостерігається за обсягом виробленої лісової продукції. У структурі виробництва обох областей провідне місце посідає діловий круглий ліс, однак його частка дещо вища на Волині.

У структурі ділової деревини переважають хвойні породи. На Волині їх обсяг становить 523,2 тис. м³, або понад 80 % ділового круглого лісу, на Рівненщині - 618,5 тис. м³, або майже 88 %. Така структура безпосередньо відображає породний склад лісового фонду та високий господарський попит на соснову деревину у будівництві й деревообробній промисловості.

Водночас важливі відмінності виявляються за реалізаційними показниками. У Волинській області на внутрішньому ринку реалізовано 980,0 тис. м³ лісової продукції, тоді як у Рівненській - 1402,4 тис. м³. Перевищення обсягів реалізації над поточним виробництвом у Рівненській області може бути пов'язане з реалізацією складських запасів попередніх періодів.

За загальною вартістю реалізованої продукції також лідирує Рівненська область - 2201,2 млн грн проти 1664,5 млн грн у Волинській. Разом з тим середня ціна реалізації одного кубічного метра всієї продукції є вищою на Волині - 1698,5 грн/м³ проти 1569,6 грн/м³. Це може свідчити про відмінності товарної структури, якості продукції та співвідношення ділової і паливної деревини.

Найдорожчим сегментом в обох областях є ділова листяна деревина: 3933,3 грн/м³ у Волинській та 4165,0 грн/м³ у Рівненській області. Паливна деревина, навпаки, має найнижчу середню ціну - менше 1000 грн/м³. Таким чином, підвищення економічної ефективності лісового господарства значною мірою пов'язане не зі збільшенням фізичних обсягів рубок, а з поглибленням переробки та формуванням продукції з вищою доданою вартістю.

На загальноукраїнському рівні у 2023 р. обсяги заготівлі деревини від усіх видів рубок зменшилися порівняно з довоєнним періодом, однак

фінансові результати підприємств галузі залишалися високими [36]. Це підтверджує загальну тенденцію до зміщення акценту від екстенсивного нарощування заготівлі до підвищення економічної результативності та прозорості ринку деревини.

Важливим елементом сучасної системи використання лісових ресурсів є електронний облік деревини та електронні лісорубні квитки. Цифровізація дозволяє забезпечити простежуваність деревини від місця заготівлі до реалізації, посилити контроль за законністю рубок і зменшити ризики тіньового обороту деревини.

Стан лісоресурсного потенціалу залежить не лише від інтенсивності заготівлі, а й від здатності лісового господарства забезпечувати своєчасне відновлення вирубаних площ і створення нових лісів. Динаміка, представлена в табл. 3.6, свідчить про значні коливання площ відтворення лісів.

Таблиця 3.6 – Площа робіт з відтворення лісів у Північно-Західному економічному районі у 2010–2023 рр., га

Показник	Роки					
	2010	2015	2020	2021*	2022*	2023*
Волинська						
Площа відтворення лісів	4025	5327	5893	5627	3010	266
- площа лісовідновлення	3741	5320	5843	5559	2916	266
- площа лісорозведення	284	7	50	68	94	-
Рівненська						
Площа відтворення лісів	5211	6724	5326	5438	4647	284
- площа лісовідновлення	4881	6715	5234	5342	4441	284
- площа лісорозведення	330	9	92	96	206	-

* Дані в першоджерелі позначені як такі, що можуть бути уточнені.

У Волинській області показник зріс із 4025 га у 2010 р. до 5893 га у 2020 р., після чого у 2021–2023 рр. різко скоротився. У Рівненській області максимум за наведеним рядом припадає на 2015 р. - 6724 га, після чого спостерігається зменшення, особливо різке у 2023 р.

Основна частина робіт упродовж усього періоду припадає на лісовідновлення. Лісорозведення має значно менші масштаби, що пояснюється обмеженою наявністю вільних земель, придатних для створення нових лісів, а також необхідністю попереднього погодження зміни характеру землекористування.

Попри воєнний стан, лісовідновні роботи в Україні не були припинені. Держлісагентство зазначало, що у 2023 р. лісокультурна кампанія продовжувалася, розширювалося використання сіянців із закритою кореневою системою та створення змішаних лісових культур [37]. Для Північно-Західного району це має особливе значення, оскільки підвищення породного різноманіття є одним із напрямів адаптації лісів до кліматичних змін, шкідників, буревіїв і пожеж.

Окремою загрозою для стійкості лісоресурсного потенціалу є погіршення санітарного стану насаджень. У 2023 р. серед регіонів, що найбільше постраждали від стихійних явищ, Держлісагентство виділяло Волинську область, де було виявлено значні площі вітровалів і буреломів; у Рівненській області масштаби також були суттєвими [38]. Це підтверджує необхідність підвищення стійкості насаджень шляхом формування змішаних деревостанів, своєчасних санітарних заходів і постійного моніторингу.

Кліматичні зміни посилюють ризики для хвойних лісів. Підвищення температури, триваліші посушливі періоди, зниження рівня ґрунтових вод і нестабільність зволоження створюють сприятливі умови для ослаблення соснових насаджень та поширення шкідників. З огляду на домінування хвойних порід у структурі лісового фонду Волинської та Рівненської областей адаптація до кліматичних змін має розглядатися як одна з ключових умов збереження ресурсного потенціалу [39].

Не менш важливим є протипожежний захист. Поліські ліси поєднуються з торфовищами, осушеними землями та великими площами соснових насаджень, що підвищує пожежну небезпеку у посушливі періоди. Тому ресурсний потенціал лісового господарства залежить не лише від площі лісів, а й від ефективності системи їх охорони, оснащення пожежних підрозділів, моніторингу та швидкості реагування.

Проблемою залишається і незаконна заготівля деревини. Хоча впровадження електронного обліку, біржової торгівлі та цифрових інструментів контролю суттєво підвищило прозорість ринку, ризик тіньового сегмента повністю не усунуто [40]. Незаконні рубки мають подвійний негативний ефект: вони знижують економічну результативність легального лісового сектору й одночасно створюють екологічні збитки, які не компенсуються плановими лісовідновними заходами.

З позицій земельно-ресурсного потенціалу особливе значення має раціональне співвідношення експлуатаційної та природоохоронної функцій лісів. Частина лісових земель належить до природоохоронних, рекреаційно-оздоровчих та захисних категорій, у межах, режим господарського використання яких є обмеженим. Такі землі не можна оцінювати виключно за обсягом потенційної заготівлі деревини, оскільки їх основна цінність полягає у забезпеченні екосистемних послуг.

Для поглиблення просторової оцінки лісоресурсного потенціалу доцільно зіставити лісистість сучасних адміністративних районів, сформованих у 2020 р. Результати наведено в табл. 3.7.

Дані табл. 3.7 підтверджують чітку широтну диференціацію лісистості. Найвищі значення характерні для північних поліських територій - Сарненського, Вараського та Камінь-Каширського районів. У цих районах великі масиви соснових і мішаних лісів поєднуються з болотними та водними комплексами, а відносно низька придатність значної частини ґрунтів для інтенсивного землеробства сприяла збереженню лісового покриву. Натомість Дубенський, Володимирський і Луцький райони характеризуються значно

нижчою лісистістю внаслідок більшої сільськогосподарської освоєності території.

Таблиця 3.7 – Лісистість сучасних адміністративних районів Північно-Західного економічного району

Район	Площа району, км ²	Лісистість, %
Волинська		
Володимирський	2556,5	16,3
Камінь-Каширський	4679,7	44,0
Ковельський	7658,7	29,1
Луцький	5249,1	17,5
Рівненська		
Вараський	3323,5	48,7
Дубенський	3294,2	14,7
Рівненський	7216,6	31,5
Сарненський	6212,7	56,0

Графічне зіставлення (рис. 3.5) демонструє, що територіальна концентрація лісових ресурсів у межах Північно-Західного економічного району є дуже нерівномірною. Різниця між найбільш і найменш залісненими районами перевищує 40 відсоткових пунктів. Це означає, що роль лісового господарства у формуванні земельно-ресурсного потенціалу окремих районів також суттєво відрізняється: на півночі воно має системоутворювальне значення, тоді як у південній частині поступається аграрному землекористуванню.

Загалом ресурсний потенціал лісового господарства Північно-Західного економічного району можна оцінити як високий. Його сильними сторонами є значна лісистість, великі площі лісових земель, сприятливі природні умови для вирощування деревних порід, сформована мережа лісгосподарських підприємств, наявність деревообробної бази та значний попит на лісову

продукцію. Водночас обмежувальними чинниками є нерівномірна територіальна структура лісів, ризики деградації хвойних насаджень, стихійні явища, пожежі, незаконні рубки, недостатні темпи створення нових лісів і потреба у переході до більш глибокої переробки деревини.

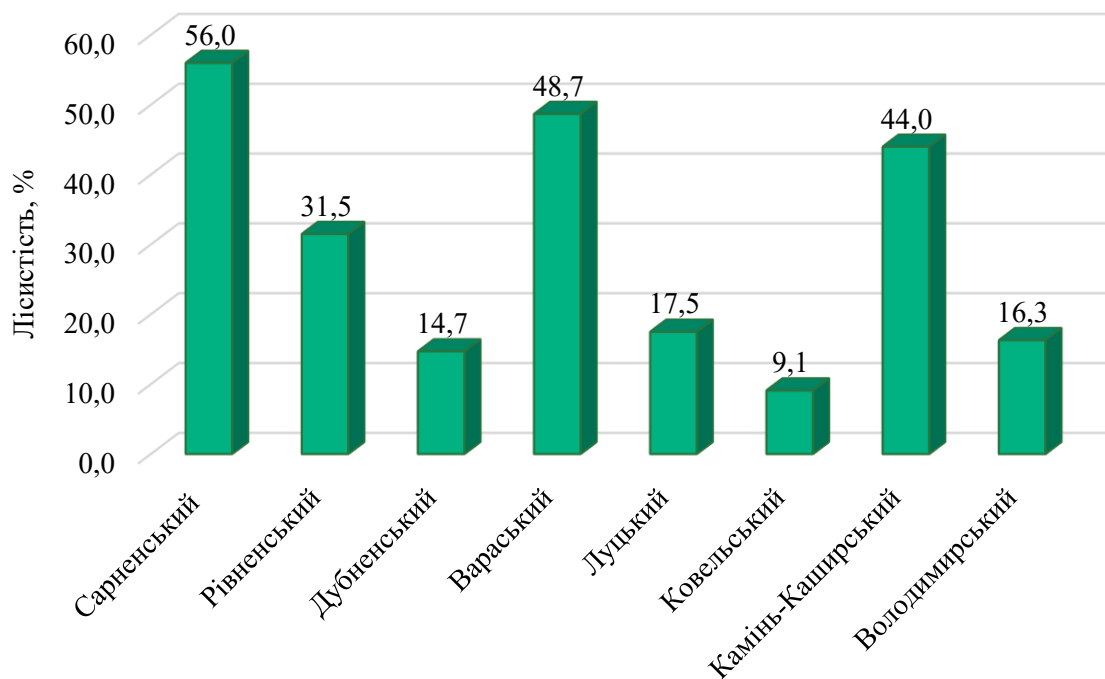

Рисунок 3.5 – Лісистість сучасних адміністративних районів Північно-Західного економічного району, %

Подальше підвищення ефективності використання лісового компонента земельно-ресурсного потенціалу має ґрунтуватися на принципах сталого лісоуправління. Йдеться про збереження та відновлення лісів, формування більш стійкої породної структури, розширення використання сучасного садивного матеріалу, цифровий контроль за рухом деревини, сертифікацію лісів, розвиток переробки та одночасне посилення природоохоронних функцій лісових територій [35, 39, 41].

Отримані результати доповнюють оцінку структури земельного фонду та створюють основу для подальшого аналізу ефективності використання земельних ресурсів у сільському господарстві.

3.3 Оцінка ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільського господарства

Ефективність сільськогосподарського використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району оцінено за динамікою зібраних площ, валових зборів та урожайності основних культур, структурою посівів, індексами сільськогосподарської продукції й територіальними відмінностями продуктивності.

Порівняння Волинської та Рівненської областей (додаток А) дає змогу визначити не лише загальні тенденції агровиробництва, а й відмінності у структурі використання земель та ступені реалізації їх продуктивного потенціалу.

У Волинській області у 2010–2024 рр. структура рослинництва істотно змінилася (табл. А.1 дод. А). Зібрана площа пшениці скоротилася до 90,7 % рівня 2010 р., жита – до 43,9 %, тоді як площа кукурудзи на зерно зросла у 3,4 раза, ріпаку – у 2,6 раза, а сої – більш ніж в 11 разів. Особливо різке відносне зростання площі соняшнику пояснюється майже відсутнім його вирощуванням у базовому 2010 р.

Зростання валових зборів було зумовлене одночасно структурними змінами посівів і підвищенням урожайності. У 2024 р. урожайність пшениці становила 177,5 % рівня 2010 р., кукурудзи – 194,4 %, соняшнику – 188,0 %, ріпаку – 148,9 %. Порівняно з 2023 р. урожайність пшениці зросла на 3,4 %, соняшнику – на 9,3 %, ріпаку – на 8,0 %, тоді як кукурудзи знизилася на 3,3 %.

У Рівненській області структурні зрушення були ще виразнішими (табл. А.2 дод. А). У 2024 р. зібрана площа кукурудзи становила 442,7 % рівня 2010 р., сої – 763,4 %, соняшнику – 1380,8 %. Водночас площі пшениці та жита скоротилися відповідно до 80,7 і 54,9 % базового рівня, а площа ріпаку – до 91,9 %. Порівняно з 2023 р. найбільше розширилися площі сої (+46,7 %) та кукурудзи (+9,1 %), тоді як площі соняшнику і ріпаку суттєво зменшилися.

У Рівненській області структурні зрушення були ще виразнішими (табл. 3.4). У 2024 р. зібрана площа кукурудзи становила 442,7 % рівня 2010 р., сої – 763,4 %, соняшнику – 1380,8 %. Водночас площі пшениці та жита скоротилися відповідно до 80,7 і 54,9 % базового рівня, а площа ріпаку – до 91,9 %. Порівняно з 2023 р. найбільше розширилися площі сої (+46,7 %) та кукурудзи (+9,1 %), тоді як площі соняшнику і ріпаку суттєво зменшилися.

Урожайність усіх розглянутих культур у 2024 р. перевищувала рівень 2010 р.: пшениці – у 1,66 раза, кукурудзи – у 1,89 раза, соняшнику – у 2,28 раза, сої – у 2,37 раза, ріпаку – у 1,94 раза. Відносно 2023 р. найбільше зросла урожайність ріпаку (+28,6 %) та сої (+27,0 %), що компенсувало скорочення їхніх площ і підтримало валові збори.

У 2024 р. в обох областях основу посівів формували зернові та технічні культури (табл. 3.8). На Волині частка зернових і зернобобових становила 45,0 %, а технічних – 28,5 %; у Рівненській області – відповідно 40,7 і 33,0 %. Отже, Рівненщина характеризувалася дещо більшою орієнтацією на технічні культури.

Таблиця 3.8 – Порівняльна структура посівних площ Волинської та Рівненської областей у 2024 р.

Група культур	Волинська		Рівненська	
	тис. га	%	тис. га	%
Зернові та зернобобові	259,8	45,0	257,2	40,7
Технічні культури	164,6	28,5	208,6	33,0
Кормові культури	56,2	9,7	83,1	13,1
Коренеплоди та бульбоплоди, овочеві й баштанні продовольчі	97,1	16,8	83,6	13,2
Усього	577,7	100,0	632,5	100,0

Зростання частки технічних культур підвищує товарність землекористування, але одночасно посилює вимоги до дотримання сівозмін, відтворення родючості та збалансованого живлення ґрунтів [12, 42].

Динаміка індексу сільськогосподарської продукції відображає нестабільність аграрного виробництва в обох областях (табл. 3.9). У 2022 р. індекс знизився до 97,0 % на Волині та 95,8 % у Рівненській області.

У 2023 р. Рівненська область продемонструвала відчутніше відновлення – 105,6 % до попереднього року проти 100,1 % на Волині. У 2024 р. індекси становили відповідно 102,0 і 99,8 %, що свідчить про зростання фізичного обсягу аграрної продукції Рівненщини та незначне скорочення на Волині [32, 43].

Таблиця 3.9 – Динаміка індексу сільськогосподарської продукції, % до попереднього року

Рік	Волинська область	Рівненська область
2010	101,9	102,3
2015	95,4	92,8
2020	100,6	103,0
2021	102,8	102,0
2022	97,0	95,8
2023	100,1	105,6
2024	99,8	102,0

Для виявлення внутрішньорегіональних відмінностей розраховано середню урожайність основних культур за 2021–2024 рр. у розрізі нових адміністративних районів (табл. 3.10). Такий підхід згладжує випадкові міжрічні коливання і чіткіше відображає стійкі територіальні відмінності продуктивності земель.

Середні показники врожайності засвідчують виразну територіальну диференціацію (табл. 3.10). У Волинській області найвищі значення пшениці

та кукурудзи характерні для Луцького району – 66,4 і 103,4 ц/га; близькі показники має Володимирський район – 65,8 і 94,4 ц/га. Ковельський район поступається їм за всіма чотирма культурами, а для Камінь-Каширського району доступний показник кукурудзи становить лише 58,1 ц/га.

У Рівненській області найвищу середню продуктивність демонструє Дубенський район: 61,3 ц/га пшениці, 102,4 ц/га кукурудзи, 27,4 ц/га соняшнику та 36,1 ц/га ріпаку. Рівненський район має дещо нижчі значення, тоді як для північних Вараського і Сарненського районів доступні показники загалом нижчі, особливо для соняшнику та ріпаку.

Таблиця 3.10 – Середня урожайність основних сільськогосподарських культур у розрізі районів за 2021–2024 рр., ц/га

Райони	Культури			
	Пшениця	Кукурудза на зерно	Соняшник	Ріпак
Волинська область				
Володимирський	65,8	94,4	28,8	34,5
Камінь-Каширський	-	58,1	-	-
Ковельський	53,6	81,6	27,6	26,2
Луцький	66,4	103,4	29,4	35,2
Рівненська область				
Вараський	-	87,2	-	28,5
Дубенський	61,3	102,4	27,4	36,1
Рівненський	56,9	95,5	24,1	32,0
Сарненський	-	82,4	12,1	18,6

Примітка. Наведено середні значення урожайності за 2021–2024 рр. за наявними статистичними даними; «–» – зіставні дані відсутні або не оприлюднені [32, 43].

Така просторова закономірність узгоджується з природно-сільськогосподарським районуванням: північні поліські території

характеризуються більшою поширеністю дерново-підзолистих, оглеєних і торфових ґрунтів, надмірним зволоженням та значною роллю меліорації, тоді як у південній частині зростає частка родючіших сірих лісових і чорноземних ґрунтів [44].

Отже, районні відмінності врожайності відображають сукупний вплив ґрунтової родючості, водного режиму, теплозабезпеченості, меліоративного стану та рівня інтенсифікації виробництва.

На обласному рівні у 2024 р. різниця між Волинню та Рівненщиною була відносно невеликою (рис. 3.6): урожайність пшениці становила 49,0 і 48,1 ц/га, кукурудзи – 90,0 і 92,2 ц/га, соняшнику – 28,2 і 25,8 ц/га, ріпаку – 35,3 і 36,0 ц/га відповідно [45]. Районний аналіз, однак, виявляє значно більший просторовий контраст.

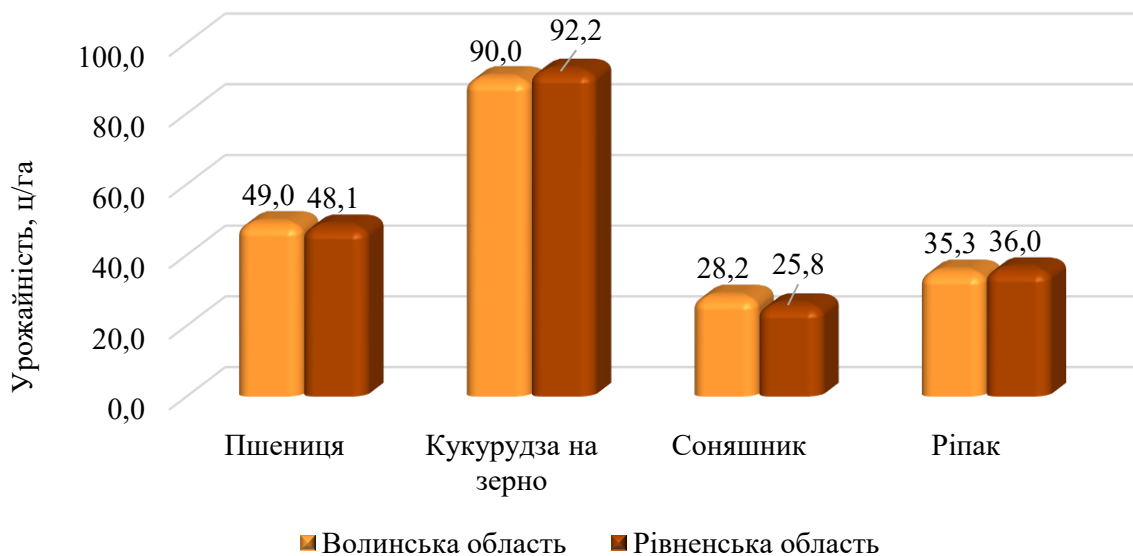

Рисунок 3.6 – Порівняння урожайності основних культур у Волинській та Рівненській областях у 2024 р., ц/га

Отже, близькість середньообласних показників не означає однорідності земельно-ресурсного потенціалу. Найвища продуктивність тяжіє до районів із кращою природною родючістю ґрунтів і сприятливішим водно-тепловим

режимом, що підтверджує доцільність поєднання обласного та районного рівнів оцінки.

Важливим обмеженням аграрного потенціалу залишається значна площа деградованих і малопродуктивних орних земель. За ретроспективними матеріалами природно-сільськогосподарського районування, їх частка становила 22,9 % ріллі у Волинській та 33,9 % у Рівненській області (табл. 3.11) [44].

Для поліських районів додатковим чинником є стан осушувально-зволожувальних систем. Недостатнє регулювання водного режиму знижує продуктивність угідь і підвищує ризики деградації торфових та гідроморфних ґрунтів.

Таким чином, у 2010–2024 рр. аграрне землекористування регіону характеризувалося переорієнтацією посівів на кукурудзу, сою, соняшник і частково ріпак та істотним зростанням урожайності більшості основних культур.

Таблиця 3.11 – Деградовані й малопродуктивні орні землі Волинської та Рівненської областей

Область	Площа деградованих і малопродуктивних орних земель, тис. га	Частка від площі ріллі, %	Підлягають консервації, тис. га	Частка земель, що підлягають консервації, від площі ріллі, %
Волинська	154,0	22,9	108,3	16,1
Рівненська	219,3	33,9	141,8	21,9

Водночас середня урожайність за 2021–2024 рр. демонструє стійкі внутрішньорегіональні відмінності: вищі показники переважно характерні для Луцького, Володимирського та Дубенського районів, нижчі – для поліських територій із менш сприятливими ґрунтово-гідрологічними умовами.

Ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу сільського господарства Північно-Західного економічного району залежить від поєднання продуктивності, структурної адаптації посівів і екологічної стійкості земель. Тому подальше підвищення віддачі має ґрунтуватися на територіально диференційованому землекористуванні, дотриманні сівозмін, відтворенні родючості та раціональному управлінні меліорованими землями.

3.4 Напрями збереження та оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району

Використання земельних ресурсів України супроводжується деградацією ґрунтів, ерозійними процесами, зниженням умісту гумусу, порушенням балансу поживних речовин, надмірною розораністю окремих територій та недостатнім дотриманням сівозмін. Додатковими чинниками є недосконалість моніторингу земель, наслідки воєнних дій і посилення кліматичних ризиків. Тому пріоритетними завданнями є охорона ґрунтів, консервація деградованих і малопродуктивних земель, оптимізація структури угідь та відтворення родючості [15].

У Північно-Західному економічному районі напрями збереження земельно-ресурсного потенціалу визначаються природною неоднорідністю Волинської та Рівненської областей. Для поліської частини характерні дерново-підзолисті кислі ґрунти, значні площі осушених і перезволожених земель, висока лісистість та поширення водно-болотних комплексів. Південні території відзначаються вищою сільськогосподарською освоєністю, більш родючими ґрунтами та інтенсивнішим використанням ріллі [12, 46].

Для поліської частини першочерговими заходами є систематичне агрохімічне обстеження та вапнування кислих ґрунтів, а також регулювання водного режиму меліорованих земель. Меліоративні системи доцільно орієнтувати на двостороннє регулювання: відведення надлишкової вологи у періоди перезволоження та її збереження за дефіциту опадів. На органогенних

і надмірно осушених землях необхідне обмеження інтенсивного використання з метою запобігання мінералізації органічної речовини та погіршенню властивостей ґрунту.

У центральних і південних районах основними ризиками є висока інтенсивність використання ріллі, виснаження ґрунтів та порушення структури сівозмін. Результати п. 3.3 засвідчили помітне розширення посівів сої, соняшнику та інших ринково привабливих культур. За таких умов збереження продуктивності земель потребує науково обґрунтованого чергування культур, збалансованого удобрення, повернення органічної речовини у ґрунт і застосування ґрунтозахисного обробітку [42].

Важливим напрямом є оптимізація структури угідь відповідно до природної придатності земель. Деградовані, ерозійно небезпечні та малопродуктивні орні землі, подальше інтенсивне використання яких є екологічно або економічно недоцільним, мають підлягати консервації, залуженню, залісенню чи природному відновленню [15, 2]. Для північних районів особливе значення має збереження лісових і водно-болотних комплексів, що виконують водорегулювальну, ґрунтозахисну та кліматорегулювальну функції.

Ефективність землеохоронних заходів залежить від систематичного контролю якісного стану земель. Моніторинг має охоплювати кислотність, уміст гумусу й поживних речовин, ступінь еродованості, перезволоження та забруднення ґрунтів. Поєднання агрохімічних обстежень із ГІС, дистанційним зондуванням Землі та кадастровими даними дає змогу локалізувати проблемні ділянки й диференціювати меліоративні, агротехнологічні та ґрунтозахисні заходи.

Отже, збереження земельно-ресурсного потенціалу Волинської та Рівненської областей має ґрунтуватися на територіально диференційованому підході: регулюванні водного режиму й кислотності ґрунтів Полісся, збереженні лісових та водно-болотних територій, захисті інтенсивно використовуваних орних земель, консервації деградованих угідь і постійному

моніторингу їх якісного стану. Реалізація цих заходів формує основу для подальшої оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу району.

З урахуванням підходів, використаних при дослідженні ефективності використання земельних ресурсів [48], а також результатів проведеного аналізу Волинської та Рівненської областей, процес оптимізації земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району доцільно представити як послідовність взаємопов'язаних етапів (рис. 3.7).

Рисунок 3.7– Основні напрями оптимізації використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району

Запропонована схема відображає принципову зміну підходу до управління земельними ресурсами: від реагування на вже сформовані

негативні явища до їх попередження. Вихідним етапом має бути оцінка сучасного стану земельно-ресурсного потенціалу, яка включає аналіз структури земельного фонду, ґрунтових та агрокліматичних умов, інтенсивності сільськогосподарського використання, лісистості, меліоративного стану та продуктивності земель.

Наступним етапом є виявлення територій, де характер землекористування не відповідає природним властивостям земель. Саме для них мають визначатися диференційовані заходи: консервація - для деградованих і малопродуктивних земель; регулювання водного режиму - для меліорованих територій; вапнування - для кислих ґрунтів; протиерозійні заходи - для ерозійно небезпечних земель; оптимізація сівозмін та удобрення - для інтенсивно використовуваних орних земель; заліснення - для окремих земель, сільськогосподарське використання яких є екологічно або економічно недоцільним.

У територіальному аспекті це означає необхідність застосування різних моделей оптимізації. Для північних районів Волинської та Рівненської областей пріоритетними є збереження лісових і водно-болотних екосистем, раціональне використання меліорованих земель, регулювання кислотності ґрунтів та обмеження господарського освоєння екологічно вразливих територій. Для центральних і південних районів основними напрямками мають бути підтримання родючості інтенсивно використовуваних сільськогосподарських земель, удосконалення структури посівів, дотримання сівозмін, протиерозійні заходи та збалансування мінерального й органічного живлення рослин.

Таким чином, перспективний розвиток земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району має ґрунтуватися на територіально диференційованому поєднанні економічної ефективності та екологічної стійкості землекористування.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі встановлено сучасні структурні та територіальні особливості земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району. Земельний фонд має виразний аграрно-лісогосподарський характер: близько половини території формують сільськогосподарські угіддя, понад третину - ліси та інші лісовкриті площі. Просторові відмінності закономірно посилюються з півдня на північ: зменшується сільськогосподарська освоєність і зростає роль лісових, болотних та водних земель.

Лісовий компонент характеризується високою ресурсною забезпеченістю, особливо у Рівненській області та північних адміністративних районах. Водночас домінування хвойних насаджень, кліматичні ризики, пожежна небезпека, санітарні пошкодження і нерівномірні темпи відтворення лісів визначають необхідність переходу до стійкішої породної структури, посилення відновлення та цифрового контролю лісокористування.

Аграрний компонент демонструє зростання урожайності основних культур і структурну переорієнтацію посівів у бік ринково привабливих технічних культур. Районний аналіз підтвердив вищу продуктивність південних і центральних територій із кращими ґрунтовими та агрокліматичними умовами та нижчу - у поліській частині. Наявність значних площ деградованих і малопродуктивних орних земель обмежує можливості подальшої інтенсифікації.

Обґрунтовано, що збереження та оптимізація ЗРП мають ґрунтуватися на територіально диференційованих рішеннях: регулюванні водного режиму і кислотності ґрунтів Полісся, консервації деградованих земель, збереженні лісових і водно-болотних комплексів, ґрунтозахисних сівозмінах та постійному моніторингу. Оптимальним є поєднання економічної результативності землекористування з відтворенням родючості та екологічної стійкості території.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження узагальнено особливості формування та сучасного використання земельно-ресурсного потенціалу Північно-Західного економічного району. Проведений аналіз дав змогу сформулювати такі основні результати та висновки:

1. Узагальнення теоретичних підходів дало змогу визначити земельно-ресурсний потенціал як сукупність кількісних, якісних, просторових, економічних, екологічних і правових властивостей земель та можливостей їх використання і відтворення. Ефективність ЗРП визначається здатністю забезпечувати довгострокову продуктивність земель без погіршення їх якісного стану.

2. Формування ЗРП Північно-Західного економічного району визначається природною зональністю. Поліська частина характеризується значною лісистістю, заболоченістю, кислими ґрунтами та осушеними землями, тоді як південна лісостепова частина має родючіші ґрунти й вищу сільськогосподарську освоєність. Тривале осушення поліських земель водночас посилює ризики їх деградації.

3. Структура земельного фонду підтверджує аграрно-лісогосподарський характер району: близько половини території займають сільськогосподарські угіддя, понад третину - ліси та інші лісовкриті площі. У південних районах переважає інтенсивніше сільськогосподарське використання, у північних зростає роль лісових, болотних і водних угідь.

4. Ресурсний потенціал лісового господарства оцінено як високий. Рівненська область має більші площі лісів та обсяги заготівлі деревини, а найвища лісистість характерна для північних поліських районів. Перспективними є відтворення лісів, формування стійкішої породної структури, розвиток переробки деревини та посилення природоохоронних функцій.

5. У 2010–2024 рр. спостерігалось підвищення урожайності основних культур та зміна структури посівів із посиленням ролі кукурудзи, сої, соняшнику й ріпаку. Вища продуктивність характерна для південних і центральних районів, нижча - для поліських територій. Наявність деградованих і малопродуктивних земель обмежує можливості екстенсивного розширення аграрного використання.

6. Основними проблемами реалізації ЗРП є деградація і підкислення ґрунтів, неефективне осушення, висока розораність окремих територій, недостатня консервація малопродуктивних земель, а також кліматичні й воєнні ризики. Їх подолання потребує землеустрою, просторового планування, агрохімічного моніторингу, ГІС-технологій та координації природокористування.

7. Оптимізація ЗРП має бути територіально диференційованою. Для Полісся пріоритетними є регулювання водного режиму, вапнування кислих ґрунтів, збереження торфовищ, лісів і водно-болотних комплексів; для центральних і південних районів - ґрунтозахисні сівозміни, протиерозійні заходи та відтворення родючості ґрунтів. Деградовані землі доцільно частково консервувати, залужувати або заліснювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
3. Калина Т. Є., Шушулков С. Д., Арзуманян Т. Ю. Земельно-ресурсний потенціал і його роль у сталому розвитку регіону. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2019. № 4 (82). С. 78–82. DOI: <https://doi.org/10.32845/bsnau.2019.4.15>.
4. Чумаченко О. М., Кривов'яз Є. В., Остапенко В. С. Поняття земельно-ресурсного потенціалу у економіці природокористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2022. № 2. С. 85–96. DOI: <https://doi.org/10.31548/zemleustriy2022.02.08>.
5. Вишневська О. М., Альбещенко О. С., Бобровська Н. В. *Земельно-ресурсний потенціал сільських територій: теоретичні й практичні аспекти* : монографія. Миколаїв, 2018. 184 с.
6. Калина Т. Є., Ступень Р. М., Арзуманян Т. Ю. Пріоритетні засади сталого використання земельно-ресурсного потенціалу в умовах сучасних викликів. *Збалансоване природокористування*. 2025. № 1. С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2025.324376>.
7. Томілін О., Аранчій Д., Павленко А. Сучасний стан та динаміка змін земельних ресурсів у сільському господарстві. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-84>.
8. Гадзало Я. М., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Аграрна реформа в Україні, її наукове забезпечення,

- результативність. *Економіка АПК*. 2021. Т. 28, № 7. С. 6–15. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202107006>.
9. Яремчук Н., Краска В. Ринок землі як ключовий елемент земельної реформи в контексті трансформаційних перетворень в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-67>.
 10. Третяк А. М., Третяк В. М., Курильців Р. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Управління земельними ресурсами та землекористуванням : навчальний посібник / за заг. ред. А. М. Третяка. Біла Церква : Білоцерківдрук, 2022. 436 с.
 11. Мельнійчук М. М., Ахмедов Б. М. Стан земельних ресурсів як частини земельного фонду Волинської області. *Географія та туризм*. 2020. Вип. 55. С. 50–56. DOI: <https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.55.50-56>.
 12. Ахмедов Б. М. Земельно-ресурсний потенціал Волинської області та основні напрямки підвищення ефективності його використання : дис. д-ра філософії : 103 Науки про Землю. Луцьк, 2021. 173 с. URL: <https://ra.vnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/Dysertatsiya-Ahmedova.pdf> (дата звернення: 28.08.2026).
 13. Мисковець І. Я. Збереження ґрунтів - збереження майбутнього: агроекологічне дослідження Березнівщини. *Сільськогосподарські машини*. 2025. Вип. 51. DOI: <https://doi.org/10.36910/acm.vi51.1888>.
 14. Наумчук В. В. Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій : дис. д-ра філософії : 073 Менеджмент. Житомир, 2025. 267 с.
 15. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
 16. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 28.08.2026).

17. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
18. Про оцінку земель : Закон України від 11.12.2003 № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
19. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 13.04.2020 № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
20. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
21. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-п#Text> (дата звернення: 28.08.2026).
22. Середа О. О. Стан ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 12. С. 126–130. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.126>.
23. Третьяк А. М., Прядка Т. М. Методика територіальної оцінки ефективності розвитку земельного устрою сільських територій. *Агросвіт*. 2024. № 5. С. 4–13. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.5.4>.
24. Кравчук І. І. Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах сучасних викликів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2024. № 77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-77-02>.
25. Безмагоричних М. А. Правове забезпечення публічного управління земельними ресурсами в Україні: євроінтеграційний вимір. *Аналітично-*

- порівняльне правознавство*. 2026. Т. 2, № 3. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.34>.
26. Децентралізація в Україні. Волинська область : офіційний портал. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0332> (дата звернення: 28.08.2026).
 27. Децентралізація в Україні. Рівненська область : офіційний портал. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0362> (дата звернення: 28.08.2026).
 28. Екологічний паспорт Волинської області за 2024 рік / Волинська обласна державна адміністрація. Луцьк, 2025. URL: <https://voladm.gov.ua/article/ekologichniy-pasport-volinskoyi-oblasti-za-2024-rik/> (дата звернення: 28.08.2026).
 29. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2024 році. URL: https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2024.pdf (дата звернення: 28.08.2026).
 30. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року : у новій редакції / Рівненська обласна державна адміністрація. Рівне, 2025. URL: <https://www.rv.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2026).
 31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 № 1423-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20> (дата звернення: 28.08.2026).
 32. Головне управління статистики у Волинській області. <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
 33. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року / Волинська обласна державна адміністрація. Луцьк, 2020. URL: <https://voladm.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2026).
 34. Рівненщина : офіційна характеристика області / Рівненська обласна державна адміністрація. URL: <https://www.rv.gov.ua/rivnenshchina> (дата звернення: 28.08.2026).

35. Фурдичко О. І. *Лісова галузь України в контексті збалансованого розвитку: теоретико-методологічні, нормативно-правові та організаційні аспекти* : монографія. Київ : Основа, 2009. 424 с.
36. Державне агентство лісових ресурсів України. Офіційний сайт. URL: <https://forest.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2026).
37. Під час війни лісівники продовжують висаджувати ліс: підсумки лісокультурної кампанії. Державне агентство лісових ресурсів України. 29.12.2023. URL: <https://forest.gov.ua/news/pid-chas-viiny-lisivnyky-prodovzhuiut-vysadzhuvaty-lis-pidsumky-lisokulturnoi-kampanii> (дата звернення: 28.08.2026).
38. Захист лісів від шкідників та хвороб / Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisove-gospodarstvo/ohorona-i-zahist-lisiv/zahist-lisiv-vid-shkidnikiv-ta-hvorob> (дата звернення: 28.08.2026).
39. Костюкевич Т. К., Сосновський В. Д. Адаптація лісового господарства до сучасних кліматичних змін. Перспективи розвитку лісового і садово-паркового господарства : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., 24 листоп. 2023 р. Умань, 2023. С. 30–33.
40. Мартинова Н. С., Костюкевич Т. К. Боротьба з незаконною експлуатацією лісових ресурсів як шлях до встановлення економіки та екологічно збалансованого відновлення : збірник студентських наукових праць Уманського національного університету садівництва. Умань, 2022. С. 17–19.
41. Фурдичко О. І., Паляничко Н. І., Данькевич С. М. Напрями удосконалення управління лісогосподарським землекористуванням на регіональному рівні. *Вісник аграрної науки*. 2022. № 1 (826). С. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202201-11> (дата звернення: 20.06.2026).
42. Дугінець Г. В., Ніжейко К. А. Цифровізація аграрного сектору ЄС: досвід для України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. DOI:

<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-1488> (дата звернення: 27.06.2026).

43. Головне управління статистики у Рівненській області.
<https://www.gusrv.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2026).
44. Мартин А. Г., Осипчук С. О., Чумаченко О. М. *Природно-сільськогосподарське районування України* : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2015. 328 с.
45. Державна служба статистики України. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур : офіційний набір даних.
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.08.2026).
46. Паляничко Н. І., Беліменко С. В. Соціально-економічний аспект лісгосподарського землекористування. *Агроекологічний журнал*. 2024. № 4. С. 55–65. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.4.2024.317151>.
47. Амонс С. Е. Антропогенний вплив на земельні ресурси та практичні заходи його запобіганню. *Збірник наукових праць ВНАУ. Екологія*. 2011. № 8 (48). С. 112–118.
48. Костюкєвич Т. К., Данілова Н. В., Толмачова А. В., Мовчан Т. В., Малащук О. С. Сучасний стан та ефективність використання земельних ресурсів в Одеській області. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2025. № 2. С. 39–49. DOI: <https://doi.org/10.31548/zemleustriy2025.02.04>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 - Динаміка ефективності використання сільськогосподарських угідь Волинської області

Культура	Роки						2024 у % до	
	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2010	2023
Зібрана площа, тис. га								
Пшениця	145,8	164,8	165,4	162,7	140,4	132,2	90,7	94,2
Жито	28,7	22,9	24,8	17,3	14,1	12,6	43,9	89,4
Кукурудза на зерно	13,4	40,7	52,5	61,5	55,3	46,0	343,3	83,2
Соняшник	0,1	39,6	39,8	42,0	25,2	22,4	22400,0	88,9
Соя	8,3	36,1	37,8	44,3	58,7	92,3	1112,0	157,2
Ріпак	15,9	48,3	49,0	47,5	45,9	40,9	257,2	89,1
Валовий збір, тис. т								
Пшениця	402,7	726,8	718,0	712,5	666,0	647,5	160,8	97,2
Жито	47,8	69,5	74,0	47,7	35,9	34,0	71,1	94,7
Кукурудза на зерно	62,0	376,6	501,1	396,1	424,5	413,3	666,6	97,4
Соняшник	0,2	100,9	101,2	85,9	65,0	63,4	31700,0	97,5
Соя	17,0	90,5	103,0	103,3	151,5	241,3	1419,4	159,3
Ріпак	37,6	142,4	154,6	175,5	150,1	144,4	384,0	96,2
Урожайність, ц/га								
Пшениця	27,6	44,1	43,4	43,8	47,4	49,0	177,5	103,4
Жито	16,6	30,5	29,9	27,6	25,5	26,9	162,0	105,5
Кукурудза на зерно	46,3	92,5	95,5	64,4	93,1	90,0	194,4	96,7
Соняшник	15,0	25,5	25,4	20,5	25,8	28,2	188,0	109,3
Соя	20,5	25,1	27,2	23,3	25,8	26,2	127,8	101,6
Ріпак	23,7	29,4	31,6	37,0	32,7	35,3	148,9	108,0

Таблиця А.2 – Динаміка ефективності використання сільськогосподарських угідь Рівненської області

Культура	Роки						2024 у % до	
	2010	2020	2021	2022	2023	2024	2010	2023
Зібрана площа, тис. га								
Пшениця	115,1	111,1	114,8	113,7	100,7	92,9	80,7	92,3
Жито	25,5	19,3	22,7	17,3	14,2	14,0	54,9	98,6
Кукурудза на зерно	15,7	78,4	109,9	80,8	63,7	69,5	442,7	109,1
Соняшник	2,6	37,7	41,0	55,2	61,6	35,9	1380,8	58,3
Соя	17,5	68,2	53,9	64,4	91,1	133,6	763,4	146,7
Ріпак	22,1	36,0	29,3	24,7	29,5	20,3	91,9	68,8
Валовий збір, тис. т								
Пшениця	523,8	485,8	539,3	515,0	457,0	446,9	85,3	97,8
Жито	51,1	57,1	62,2	50,2	35,9	37,4	73,2	104,2
Кукурудза на зерно	76,5	668,3	892,1	608,3	557,2	640,8	837,6	115,0
Соняшник	3,0	101,7	107,6	123,2	160,7	92,6	3086,7	57,6
Соя	23,5	177,1	140,3	165,2	229,8	427,4	1818,7	186,0
Ріпак	41,0	86,8	87,5	79,8	82,5	73,2	178,5	88,7
Урожайність, ц/га								
Пшениця	29,0	43,8	47,0	45,3	45,4	48,1	165,9	105,9
Жито	20,1	29,6	27,3	29,2	25,2	26,7	132,8	106,0
Кукурудза на зерно	48,8	85,2	81,2	75,3	87,5	92,2	188,9	105,4
Соняшник	11,3	26,9	26,2	22,3	26,1	25,8	228,3	98,9
Соя	13,5	26,0	26,0	25,7	25,2	32,0	237,0	127,0
Ріпак	18,6	24,1	29,8	32,2	28,0	36,0	193,5	128,6

